

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

Дипломатия институты

қолжазба құқығында

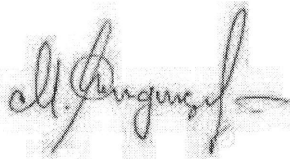
Жекен Нұрбибі Нұрғалиқызы

ТӨРТІНШІ ӨНЕРКӘСІПТІК РЕВОЛЮЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ
ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ ЕЛДЕРІНДЕГІ АҚПАРАТҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУДІҢ
ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

«7M031 Әлеуметтік ғылымдар» дайындық бағыты бойынша
«7M03111 – Халықаралық қатынастар» білім беру бағдарламасы

Халықаралық қатынастар магистрі дәрежесін иелену үшін магистрлік жоба

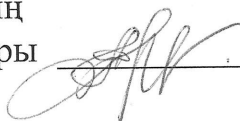
Ғылыми жетекші

Сыдықназаров Мұхит Қаржаубайұлы,
саясаттану докторы,
филология ғылымдарының кандидаты

Жоба қорғауға жіберілді: « 10 » маусым 2022 ж.

Дипломатия институтының
директоры

Абишева Мариан Асаровна,
саяси ғылымдарының кандидаты

Нұр-Сұлтан, 2022

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	3
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	5
КІРІСПЕ.....	6
ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ.....	9
ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ.....	14
1 ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ ЕЛДЕРІНДЕГІ АҚПАРАТҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ САЯСАТЫНЫҢ ДАМУЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	15
2 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АҚПАРАТҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ ҚҰҚЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ САЯСАТЫ	19
2.1 Жүргізілген зерттеулер негізінде Қазақстандағы ақпаратқа қол жеткізу құқығының жағдайы.....	21
3 ТӨРТІНШІ ӨНЕРКӘСІПТІК РЕВОЛЮЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ ЕЛДЕРІНІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІН ЕСКЕРЕ ОТЫРЫП, АҚПАРАТҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ САЯСАТЫН ЖЕТІЛДІРУ ТӘСІЛДЕРІ.....	30
ҚОРЫТЫНДЫ.....	37
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ.....	38
ҚОСЫМША 1.....	44

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

Осы магистрлік жобада келесі нормативтік құжаттарға сілтемелер пайдаланылған:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы.
2. «Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 мамырдағы № 31 Заңы.
3. «Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашадағы № 91 Заңы.
4. «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 16 қарашадағы № 401-V Заңы.
5. «Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V Заңы.
6. «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» Мемлекет Басшысының 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.
7. «100 нақты қадам» Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы.
8. «Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 27 тамыздағы № 390 Жарлығы.
9. «Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 26 наурыздағы № 142 қаулысы.
10. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы.
11. «Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің 2020 – 2024 жылдарға арналған Стратегиялық жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 511 бұйрығы.
12. «Мемлекеттік органның жеке және заңды тұлғалармен өзара іс-қимылын операциялық бағалау әдістемесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігі Төрағасының 2021 жылғы 19 сәуірдегі № 66, Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2021 жылғы 19 сәуірдегі № 138/НҚ, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті Төрағасының 2021 жылғы 20 сәуірдегі № 4 және Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрінің 2021 жылғы 20 сәуірдегі № 133 бірлескен бұйрығы.
13. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіру жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің

2019 жылғы 17 маусымдағы № 24 Жарлығын іске асыру жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 12 шілдедегі № 501 қаулысы.

14. «Орталық мемлекеттік органдар мен облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың жергілікті атқарушы органдары қызметінің тиімділігін жыл сайынғы бағалау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 19 наурыздағы № 954 Жарлығы.

15. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: Іс-қимыл кезеңі» Мемлекет Басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

АҚШ	–	Америка Құрама Штаттары
БҰҰ	–	Біріккен Ұлттар Ұйымы
БАҚ	–	Бұқаралық ақпарат құралдары
ЖАО	–	Жергілікті атқарушы орган
КСРО	–	Кеңестік Социалистік Республикалар Одағы
ҚРЗ	–	Қазақстан Республикасының Заңы
ҚР АҚДМ	–	Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі
МО ИРБП	–	Мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарының бірыңғай платформасы
НҚА	–	Нормативтік құқықтық акт
ОМО	–	Орталық мемлекеттік орган
ЭЫДҰ	–	Экономикалық ынтымақтастық пен даму ұйымы
OGP	–	Open Government Partnership
FOI	–	Freedom of Information
RTI	–	Right to Information

КІРІСПЕ

Бүгінгі таңда ақпарат «демократияның оттегісі» болып табылады. Ақпараттың сенімділігі адамдардың тең, тиімді қатынастарының негізі болып табылады. Осылайша, адамдар бір-біріне беретін ақпарат жеке тұлғаның және тұтастай қоғамның дамуына қолайлы жағдайларға қол жеткізудің құралы болып табылады.

Ақпаратқа қол жеткізуді тану мемлекет пен Үкімет институттарын билік пен мәжбүрлеу аппаратынан қоғамдық мүдделерді көрсететін басқару жүйесіне айналдыру процесінде жана толқын болды. Ақпаратқа еркін қол жеткізу ақпараттық көкжиекті кеңейтеді және азаматтарға өздерінің егеменді саяси ерік-жігерін білдіруге және жүзеге асыруға мүмкіндік беретін құқықты сақтауға кепілдік береді.

Қоғамға күрделі ақпараттық шындықтағы әр мінез-құлық үшін қауіпсіз, шындықты сауатты қабылдау қажет. Қоғамдағы ақпарат рөлінің өсу тенденциясы мемлекеттің даму деңгейін қамтамасыз етеді, бұл ақпаратты игеру мүмкіндігіне, оны адам мүддесі үшін пайдалану тиімділігіне байланысты.

Конституцияда бекітілген ақпаратқа қол жеткізу құқығы рұқсат беру заңнамасының негізгі пайдаланушылары жаратқандырылған бағалы құрал болып табылады. Жеке және заңды тұлғалардың ресми ақпаратқа қол жеткізуі экономиканың, экологияның және қоғамдық өмірдің басқа да салаларының жай-күйіне қоғамдық бақылауды жүзеге асырудың негізі болып табылады.

Зерттеу өзектілігі.

Бүгінгі таңда ақпаратқа қол жеткізу құқығы халықаралық ұйымдардың бірқатар маңызды құжаттары мен декларацияларында ресімделген адамның негізгі құқығы.

Ресми ақпаратқа қол жеткізуді реттейтін шетелдік заңнамалық актілерді талдау ақпаратқа қол жеткізу мәселері бойынша нормативтік базаны күшейтудің жолдарын анықтауға мүмкіндік береді.

Жаһандық ақпараттық қоғамды қалыптастыру жағдайында әр елде ақпараттың қол жетімділігі проблемалары тек ұлттық ғана емес, сонымен бірге әмбебап сипатқа ие. Бұл проблемалардың басқа елдерде қалай шешілетіні туралы білім – дамудың ұқсас деңгейінде де, дамыған елдерде де өз проблемаларын дұрыс түсіну, сипаттау, тұжырымдау және шешу үшін қажет. Бүгінгі таңда «цифрлық» әлем жағдайында ақпарат көлемі экспоненциалды шекарадан оңай өтетін, ұлттық юрисдикциялардан шыққан кезде халықаралық ынтымақтастық жоғары сұранысқа ие болып отыр.

Ақпаратқа қол жеткізу мәселелерін ақпараттық қоғам құру саясатының басқа негізгі компоненттерінен оқшау қарауға болмайды.

Магистрлік жобаның проблемасы.

«Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заң нормаларының басқа салалық заң актілерінен артықшылығының болмауы. Интернет ақпараттық-телекоммуникациялық желісі ресми ақпаратқа ашықтықты қамтамасыз етудің тиімді құралы болып табылатынына қарамастан, билік органдары өз қызметі

туралы ақпаратты тарату үшін өздерінің ресми сайттарымен ғана шектелетіндігі, сондай-ақ ол интернет-ресурстарды жеткілікті пайдаланбайды.

Магистрлік жобаның мақсаты мен міндеттері.

Осылайша жұмыстың мақсаты – Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы Еуропалық Одақ елдеріндегі ақпаратқа қол жеткізу институтының дамуын зерттеу, осы құқықты іске асыру механизмін зерттеу, ақпаратқа қол жеткізу құқығы туралы заңнаманы жетілдірудің негізгі бағыттарын, кемшіліктерін анықтау және Ақпаратқа қол жеткізу туралы қолданыстағы заңнаманы дамыту перспективаларын белгілеу.

Осы мақсаттарға жету үшін келесі міндеттер қойылған:

1. Ақпаратқа қол жеткізу құқығының түсінігі мен мазмұнын анықтау.
2. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы Қазақстан Республикасындағы ашық үкімет механизмін зерттеу.
3. Еуропалық Одақ елдеріндегі ақпаратқа қол жеткізу үшін адам және азамат құқығы институтын құқықтық реттеу механизмін зерттеу.
4. Еуропалық Одақ елдерінің аталған құқық институтын дамыту тәжірибесін талдау арқылы Қазақстан заңнамасының кемшіліктерін анықтау, оны жетілдіру жолдарын зерттеу.

Зерттеу объектісі.

Осы зерттеудің объектісі ақпаратты өндіру, іздеу, беру және тарату саласында қалыптасатын қоғамдық қатынастар болып табылады.

Ақпаратқа қол жеткізу арқылы азаматтардың шешім қабылдау процесіне тартылуын арттыру олардың сенім деңгейін арттыруға және мемлекеттік органдарға қатысты сынды төмендетуге қабілетті деген **гипотеза** жасалды, соның негізінде мемлекеттік органдардың азаматтармен өзара іс-қимылының тиімді моделін ұсынуға болады.

Сонымен қатар, Еуропалық Одақ елдерінің ақпаратқа қол жеткізу заңнамасын талдау нәтижесінде отандық заңнамаға енгізілетін түзетулер цифрландыру дәуірінің артықшылықтарын ескере отырып, әр азаматқа ақпаратқа қол жеткізуді жеңілдетеді деген нәтиже күтіледі.

Практикалық маңыздылығы.

Демократиялық құқықтық мемлекет құру мемлекет, қоғам және адам арасындағы ақпараттық өзара әрекеттесудің тиімді жүйесі болған жағдайда ғана мүмкін болады. Биліктің ашықтығы мен ресми ақпараттың ашықтығын іске асыру тетіктері заңды түрде ресімделген шындыққа айналмайынша, сыбайлас жемқорлық пен бюрократизмге қарсы күрес тек декларативті нормалар болып қала береді. Осыған байланысты құқықтық негіздерді, сондай-ақ тиісті нормативтік құқықтық актілерді қолдану практикасын талдау арқылы ресми ақпаратқа қол жеткізуді құқықтық қамтамасыз ету жүйесін зерттеудің практикалық маңызы бар.

Ақпаратқа қол жеткізу туралы сауатты заңнаманың болуы және оның мүлтіксіз сақталуын қамтамасыз ету даму мен демократияның белгісі болып табылады.

Магистрлік жоба тақырыбы бойынша «Цифрландыру дәуіріндегі ғылым мен білім» халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарының жинағының 2022 жылдың 22 сәуір айындағы № 3 шығарылымында «Ақпаратқа қол жеткізу – адам құқықтарын сақтаудың негізі ретінде» атты ғылыми мақала жарияланды.

ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ

Батыс елдерінде мемлекеттік ақпараттың ашықтығының маңыздылығын түсіну алыс өткен кезде пайда болды.

Ақпаратқа қол жеткізу мәселері жөнінде Джузеппе Реаленің «Еуропадағы ашық Мемлекеттік Деректер саясатының мүмкіндіктері мен айырмашылықтары» еңбегі жарық көрді. Мақалада Ашық үкіметтің парадигмасына талдау жасалып, оны дәстүрлі демократиялық институттардың үлкен саяси және әлеуметтік сын-қатерлерімен байланыстырады. Жақында кәсіподақтарға немесе саяси партияларға қатысты мүдделерді білдірудегі дағдарыс web 2.0 ұсынған жаңа мүмкіндіктердің арқасында «азаматтық тұтынушының» өсіп келе жатқан рөлін көрсетеді. Азаматтардың мінез-құлқын осыған ұқсас трансформациялау мемлекеттік басқару мәдениетін ашықтыққа, қатысуға және ынтымақтастыққа қатысты төменнен жоғары қарай шұғыл сұрау салуларға бейімделуге қабілетті жабық және өзіне бағдарланған жүйеден ашық жүйеге қайта қарауды талап етеді. Ашық деректер құбылысы пайда болғаннан бастап соңғы оқиғаларға дейінгі келесі талдау неоинституционалистік көзқарасты қолдана отырып, кейбір Еуропа елдері арасындағы айырмашылықтар мен пайда болған олқылықтарды көрсетуге тырысады [1].

Ашық мемлекеттік деректер қозғалысы ашық қол жетімділіктің нақты және тиімді саясатымен ғана әлеуметтік-экономикалық құндылық әкелетін қоғамдық игілік ретінде қарастырылатын мемлекеттік сектордың ақпаратын еркін қайта пайдалануға негізделген ынтымақтастықтың инновациялық тәсілдерін ынталандыруға әсер тигізетінін баяндайды [1].

«Еуропалық ашық деректер саясаты: қиындықтар мен мүмкіндіктер» атты Карл-Кристиан Бур және Тибо Клейнердің мақаласына сәйкес, Еуропалық одақта жаңа экономикалық белсенділікті құруға және ашық және партисипативтік демократияның алғышарттарын іске асыруға мүмкіндік беретін еуропалық ашық деректер саясаты үшін бірқатар проблемалар мен мүмкіндіктер ұсынылған. Авторлар ақпаратқа қол жеткізу саласындағы дамудың нәтижесінде, сондай-ақ Комиссияның іс-әрекеттері мен заңнамалық бастаманың нәтижесінде мемлекеттік әкімшіліктердің осы мәселеге деген көзқарасының шынайы өзгеруін күтуге болады деп болжайды [2].

Ангела М. Эванс және Адриана Кампостың «Ашық мемлекеттік бастамалар: азаматтардың қатысу мәселелері» атты мақаласында Ашық Үкімет шеңберіндегі жұмыстың көп бөлігі оны енгізу кезінде де, зерттеу кезінде де деректерге және ақпараттық-коммуникациялық технологияларға қол жеткізуді, үйлесімділікті және ыңғайлылықты қамтамасыз ететіндігін атап өтті. Бұл деректерге бағытталған фокус азаматтардың проблемалар мен саясаттың күрделілігін түсінуін немесе олардың саясатты тиісті талқылауға қатысуын айтарлықтай арттыруға ықпал етпейтіні дәлелденді. Егер Ашық Үкіметтің басты мақсаты азаматтарды тарту болса, онда ағымдағы бастамаларды қайта қарап, деректерді ұсыну аясынан шығатын жаңа тәсілдерді зерделеу қажеттігіне назар аударды [3].

«Білу құқығы: Ашық әлем үшін ашықтық» атты Джозефа Стиглицаның еңбегінде маңызды және тиімді демократиялық процестер үшін ашықтықтың маңыздылығын халықаралық мойындау өсіп келетіндігі айтылған. Егер үкімет не істеп жатқанын білмесе, азаматтар Үкіметтің не істейтіні туралы өз пікірлерін қалай мағыналы түрде білдіре алады, үкіметтің теріс қылықтарын қалай басқара алады деген сұрақтарға жауап беруге тырысқан [4].

Автор қазіргі уақытта ашықтық демократиялық мемлекет үшін жалпыға бірдей қабылданған норма болып табылады, ол демократия үшін қажет деп түсініледі, мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру үшін маңызды аспаптық мәнге ие және басқа құқықтарды тиімді жүзеге асыру үшін шешуші мәнге ие деген тұжырым жасады. Соңғы жылдары үкіметтің үлкен белсенділігі мен ілгерілеуі байқалды ол азаматтық қоғамның білу құқығын алға жылжытудағы белсенділігімен үйлеседі [4].

Джон М. Акерман және Ирма Э. Сандовал-Баллестеростың «Ақпарат бостандығы туралы заңдардың жаһандық жарылуы» мақаласында ақпаратқа қол жеткізу құқығын ашық қоғам мен экономиканы құрудың ауқымды бөлігі ретінде қарастырылған. Жұмыс әртүрлі уақытта және әртүрлі елдерде қабылданған ақпаратқа қол жеткізу заңдарының арасындағы түбегейлі айырмашылықтарды табуға бағытталған. Ақпаратқа қол жеткізуді шектеу туралы мәселе, әдетте, ең көп талқыланатын аспекті болып табылады. белгіленген шектеулер заңға қайшы келуі мүмкін, бұл билік органдарына ақпаратты өз қалауы бойынша жасыруға мүмкіндік береді. Типтік ерекшеліктер ұлттық қауіпсіздікті, жеке өмірді, қоғамдық қауіпсіздікті, коммерциялық құпияны және ішкі пікірталастарды қорғауды қамтиды деген пікір білдірілді [5].

Дэниел Кауфман мен Тара Вишванат ашықтықтың жалпы артықшылықтарын былайша тұжырымдайды: ашықтықтың болмауы саяси жағынан да, экономикалық жағынан да қымбатқа түсуі мүмкін. Бұл саяси тұрғыдан әлсірейді, өйткені ол демократиялық жүйенің белгілі бір мүдделер әрекетін жасыру арқылы мемлекеттік саясатты бағалау және түзету қабілетін әлсіретеді және ақпараты бар адамдарға сауда жасау үшін артықшылық береді. Экономикалық құпиялылықтың шығындары өте үлкен, олар өндірістің жалпы көлеміне ғана емес, сонымен қатар пайда мен тәуекелдерді бөлуге де әсер етеді. Неғұрлым елеулі шығындар инвестициялар мен экономикалық өсуге теріс әсер ететін сыбайлас жемқорлық шығындары болып табылады. Мысалы, авторлар Үкіметтің және жеке сектордың қаржылық ақпараты көпшілікке қол жетімді болмаған кезде қаржылық дағдарыстар әлдеқайда ықтимал деп санайды. Кауфман мен Вишванаттың пікірінше, «Орталық банктің шешімдері туралы теориялық тұрғыдан үлкен және аз құбылмалы ақпарат ағыны қаржы нарықтарын оларды жою және сыбайлас жемқорлық сияқты тұрақтандыру және рационализациялау мүмкіндігімен бірдей болуы керек». Олар тіпті орталық банктердің саясаты туралы ақпаратқа қол жеткізу экономика үшін оң болуы мүмкін деп мәлімдейді. FOI заңдары толығымен ашық қоғам мен экономиканы құру жөніндегі ауқымды жобаның негізгі бөлігі болып табылады [6].

Жабық үкіметті ашық Үкіметке айналдыруға байланысты ақпаратқа қол жеткізудің салдарын зерттей отырып, «Таным жолдары» атты Джемма Джон өз мақаласында негізгі дәлелдерін келтірген. Автор ақпаратты одан әрі өңдеу арқылы пайдаға асыратын азаматтарға ақпараттың қол жетімді бола түскенін, сұрау салушылардың ашылған ақпаратқа сенім деңгейінің ұлғайғандығын және азаматтарға ақпараттың қол жетімділігі ашықтық пен сенімнің кілті ретінде таныды. Ақпаратқа қол жеткізуге және азаматтық қоғамның халықаралық кездесулерге қатысуына қатысты Адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды сақтауға келгенде тетіктердің өздері төмен деңгейде жұмыс істейді. Бұл жағымсыз жаңалық, өйткені азаматтық қоғамды алып тастау тексеру тетіктерінің тиімділігін төмендетеді. Егер олар ашықтық пен қатысуға қатысты Адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды тиісінше сақтаса, шолу тетіктері сараптамалық білімдерден, азаматтық қоғамның тәжірибесінен және жұртшылықты қамту мүмкіндіктерін кеңейтуден пайда көріп, жақсы нәтижелер берер еді деген тұжырымдама жасалды [7].

Доктор Себастьян Кевани және Доктор Деон Каньон «Қауіпсіздіктің өзара байланысының перспективалары. Төтенше жағдайлар мен пандемияның өршуі кезінде қоғамға қауіпсіз медициналық ақпаратқа шұғыл қол жеткізу саясаты» еңбегінде қорғалған медициналық ақпарат медициналық тұрғыдан қазіргі демократиялық қоғамның өзегі болып табылатындығын айтты. Автордың пайымдауынша қоғамдық денсаулық сақтау және денсаулық сақтау қауіпсіздігі тұрғысынан медициналық ақпараттың жариялануы немесе, кем дегенде, танымал академиялық және ғылыми-зерттеу ұйымдарына қол жетімді болуы үшін медициналық-құқықтық дәлелдер көбейіп келеді. Эпидемияның немесе пандемияның соңғы кезеңінде бұл ақпаратты жариялау қажеттілігі одан да маңызды бола түседі. Автор келесі мысалды келтіреді: халықтың демографиялық мәліметтерге және есеп беру жағдайларына байланысты қауіп факторларына көбірек қол жеткізе отырып, талдаушылар мен ғалымдардың кең ауқымы дереу себептер, салдарлар, перспективалар және эпидемиологияның басқа элементтері туралы тәуелсіз және негізделген шешімдер қабылдауға кірісе алады, яғни бұл ақпарат жоғары лауазымды мемлекеттік қызметкерлерді ерекше пайдалану үшін ғана жарияланбайды [8].

Дмитрий Шмидт «Шет елдердегі мемлекеттік басқарудың ашықтығы» мақаласында жетекші ғалымдардың бірінің зерттеу нәтижелері келтірілген. World Justice Project Халықаралық үкіметтік емес ұйымдар түрлі елдердің мемлекеттік органдарының ашықтық деңгейін көрсетеді. Жүргізілген зерттеу нәтижелері бойынша «The Open Government Index 2015» рейтингі жасалды, оған 102 мемлекет енгізілді. Зерттеушілер елдерді критерийлер нормативтік құқықтық актілерді және мемлекеттік деректерді жариялау, ақпаратқа құқықтар, азаматтық қатысу, сондай-ақ шағым беру механизмдері бойынша бағалады [9].

Рейтинг көшбасшылары Австралия, Ұлыбритания Германия, Дания, Канада, Нидерланды, Жаңа Зеландия, Финляндия, Оңтүстік Корея болды. Мақала авторы көшбасшы елдердің мемлекеттік басқару ашықтығының артықшылықтарына егжей-тегжейлі тоқталды. Автор аталған елдердің ақпарат

ашықтығына қол жеткізу барысында қолданылатын құралдарға жалпы сипаттама беріп өтті. Мұндай құралдар арасында әр түрлі интернет-сайттар мен әртүрлі нормативтік-құқықтық құралдар маңызды орын алады [9].

Darlene Meskell өзінің «Үкіметтегі ашықтық» (Transparency in Government) атты мақаласында Ақпараттық технологиялар мемлекеттердің деректерді демократияландыру жөніндегі қуатты құралына айналғанын атап өтеді. Автордың пікірінше, мемлекеттік органдар қызметінің толық есептілігі мен ашықтығының нәтижесі еңбек өнімділігінің артуы, халықтың билікке сенімі болуы мүмкін [10].

XXI ғасырдың басы ақпарат тұтынудың негізгі ресурсы болып табылатын жаһандық цифрлық қоғамның белсенді қалыптасуы мен дамуымен ерекшеленді. Сонымен қатар, «Transparency Kazakhstan» зерттеулерінің нәтижелері бойынша біздің елімізде халықтың мемлекеттік билік, әсіресе пандемия жағдайында, бұл органдарға деген сенімінің төмендегені байқалады. Автор азаматтардың ақпаратқа қол жеткізу құқығын және ақпараттың ашықтығы презумпциясын бұзғаны үшін Қазақстанда тиісті жаза жоқ екенін ерекше атап көрсетеді [10].

Ақпаратқа қол жеткізу құқығын толыққанды жүзеге асыру халықты шешім қабылдау процесіне тартудың алғышарты ретінде Айкатерини Яннукаку мен Илиана Арака «Үкіметтік ақпаратқа қол жеткізу: ақпарат құқығының синергиясы және ашық үкіметтік деректер» еңбегінде жазады. Авторлардың бұл құқықтың тоқтаусыздығы және халықты басқару процестеріне тарту туралы идеясы азаматтың өз идеялары мен пікірлерін білдіре алуы үшін оларды еркін тұжырымдай алуы, демек, жақсы хабардар болуы керек деген пікірге толық сәйкес келеді. Авторлар өз жұмысында ақпаратқа құқық қозғалысының және ашық үкіметтік деректердің өзара байланысы туралы әңгімелейді, оның нәтижесі азаматтардың мемлекетті басқаруға қатысу идеясын іске асыру болып табылады [11].

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік органдардың ашықтығы жағдайларын сараптамалық бағалау нәтижелері туралы А.С. Оспановтың еңбегінде көруге болады. Ақпаратқа қол жеткізу туралы заңдардың қабылдануына қандай факторлар кедергі келтіреді немесе оларды тиімді етеді. Түрлі елдің халықаралық тәжірибесі мен талдауына сүйене отырып, оны елдегі жағдаймен салыстыра сипаттайды және талдайды. Қарастырылатын факторларға қадағалау органдарының өкілеттіктері, тәуелсіздік, ресурстар және басшылық кіреді. Апелляциялық процестерге және мәжбүрлеп орындату түрлеріне ерекше назар аударылады [12].

И.А. Журавлеваның «Атқарушы билік органдары қызметінің ашықтығы тетігін жетілдіру» жұмысында Еуропа Кеңесінің ресми құжаттарға қол жеткізу туралы Конвенциясына сипаттама берілген. Талдау көрсеткендей Конвенция билік органының және ресми құжаттың кеңейтілген анықтамасын пайдаланады және дайындау процесіндегі ақпаратты ашық түрде жариялауға шектеулерді алып тастау ұсынылады [13].

Игорь Лоскутовтың «Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының сайттары арқылы жария ақпаратқа қол жеткізуді зерттеу» еңбегінде бүгінгі күні

қазақстандық заңнамада бар жария ақпаратқа қол жеткізуге қатысты нормативтік базаны қарастырады [14].

Ақпаратқа қол жеткізу заңдарына сәйкес, сұрау салатын адамдар, егер олар сұратылған ақпаратты алмаса немесе егер олар әкімшілік ведомство актіні өзгеше түрде дұрыс жасамады деп санаса, шағым жасаудың тәсілдерін «Азаматтарға арналған ақпаратқа қол жеткізу жөніндегі нұсқаулық» еңбегінде баяндайды. Аталған мәселе бойынша Қазақстандағы жағдай алғаш рет талданды [15].

Қазақстанда электрондық үкіметтің құрылуы «Қазақстан Республикасының коммуникативтік саясаты: қазіргі жағдайы және даму болашағы» монографиясының авторлары елдегі тікелей демократияның дамуымен байланыстырады. Авторлар депутаттар мен саяси партиялар арқылы делдалдарсыз коммуникативті әрекеттің цифрландырылған механизмімен елдегі азаматтық қоғамның дамуын азаматтардың өздері мен олардың енжарлығынан басқа ешкім шектемейді дейді [16].

Тоби Мендель кез-келген Ақпаратқа қол жеткізу Заңы басшылыққа алатын негізгі нұсқаулықтарды жақсы қорытындылады. Автордың пайымдауынша заңдар максималды ақпаратты ашу принципін басшылыққа алуы, мемлекеттік органдар негізгі ақпаратты жариялауға міндетті болуы, мемлекеттік органдар ашық үкіметті белсенді түрде ілгерілетуі, ерекшеліктер нақты көрсетілуі керек және «қоғамдық мүдделер» қатаң тексерілуі, ақпарат сұраулары тез және әділ өңделуі, шамадан тыс шығындар жеке тұлғаларды ақпарат беру туралы сұраныстарды жіберуден аулақ ұстамауы керек [17].

Әдеби шолуды қорытындылай келе, әртүрлі елдердің мемлекеттік органдарының ақпараттық қол жетімділігі туралы көптеген ақпарат көздері коммуникация технологиясын қолдану тәжірибесін талдауды қамтитын әртүрлі зерттеулерге негізделгенін атап өтуге болады.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ

Зерттеу барысында ғылыми танымның келесі әдістері қолданылды: салыстырмалы-құқықтық, формальды-құқықтық, теориялық-болжамдық, жүйелік талдау әдісі, логикалық әдіс. Оларды қолдану зерттелетін объектілерді жан-жақты, олардың өзара байланысы мен тұтастығында қарастыруға мүмкіндік берді.

Магистрлік жобаны жазу барысында келесі зерттеу әдістері пайдаланылды:

1. Ғылыми әдебиеттерді, зерттеу мәселесі бойынша нормативтік құқықтық базаны зерттеу, ақпараттың қол жетімділігі саласындағы Еуропалық Одақ елдерінің тәжірибесін талдау мен жинақтау.

2. Ақпаратқа қол жеткізудің теориялық проблемаларын талдауды, материалдарды жинау мен талдауды, азаматтардың ақпаратқа қол жеткізу құқықтарын іске асыру саласындағы шетелдік тәжірибені зерделеу.

3. Жұмысты бағалау, жалпылау, жұмыс бойынша негізгі ойды тұжырымдау және ұсыныс әзірлеу мәселесіне арналды.

Магистрлік жобаны жазу кезінде жалпы теориялық, сандық және сапалық зерттеу әдістері қолданылды. Сонымен, зерттеуде қолданылатын жалпы теориялық әдістер сұрақ теориясын жүйелі зерттеу, талдау және синтез, абстрактіден нақтыға көтерілу, салыстырмалы талдау болды.

Салыстырмалы талдау әртүрлі елдердің ақпаратқа қол жеткізу құқығын зерттеуге, олардың әрқайсысының жоғарыда көрсетілген саладағы қызметінің ерекшеліктерін айқындауға ықпал етті. Сондай-ақ, бұл әдіс халықпен жұмысты және азаматтардың ақпаратқа қол жеткізу құқығын регламенттейтін Қазақстан Республикасының заңнамалық базасын зерделеу барысында қолданылды. Салыстырмалы талдаудың артықшылығы басым жақтарды жалпылау және нақты тиімді өнімді шығару мақсатында зерттелетін объектілердің әрқайсысының артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтау мүмкіндігі болып табылады.

Магистрлік жобада қолданылған зерттеу әдістері мәселені зерттеу мен талдауды тереңдетуге, саланың әлсіз және күшті жақтарын анықтауға, проблемалық аймақтарды табуға, сондай-ақ мемлекеттік органдардың қызметінде қолдануға болатын практикалық ұсыныстарды әзірлеуге мүмкіндік берді.

1 ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ ЕЛДЕРІНДЕГІ АҚПАРАТҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ САЯСАТЫНЫҢ ДАМУЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Халықаралық деңгейде ақпаратқа қол жеткізу құқығының нормативтік базасы адамның негізгі құқығының дәлелі болып табылды.

Ақпаратқа қол жеткізу туралы әлемдегі алғашқы заң 1766 жылы Швецияда және сол кезде мемлекеттер одағында болған қазіргі Финляндияда қабылданды. «Баспасөз бостандығы және қоғамдық құжаттарға қол жеткізу құқығы туралы» деп аталатын бұл заң АҚШ революциясынан 23 жыл бұрын және француз революциясынан 13 жыл бұрын қабылданды [18].

Бірінші баспасөз бостандығы туралы заң баспасөз бостандығына да кепілдік бергені кездейсоқ емес. Мемлекеттік ақпаратқа қол жеткізу және сөз бостандығы тығыз байланысты.

Ақпарат және ақпаратқа қол жеткізу Біріккен Ұлттар Ұйымында адамның негізгі құқығы ретінде танылған. 1946 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясының бірінші сессиясында ақпарат бостандығы адамның негізгі құқығы және Біріккен Ұлттар өздерін қорғауға арналған бостандықтың барлық түрлерінің өлшемі болып табылатындығын көрсететін 59(1) қарары қабылданды [19].

Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда қабылданған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы сөз бостандығы мен ақпаратқа еркін қол жеткізу қағидаттарын бекітті [20].

1950 жылғы 4 қарашада қабылданған Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Конвенциямен әр азаматың пікір білдіру еркіндігі құқығы бекітілген. Сондай-ақ бұл құқық ақпарат алу мен тарату еркіндігіне кепілдік береді [21].

Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге ақпаратқа құқық үшінші тарапқа, мемлекет қауіпсіздігіне зиян келтірген жағдайда ғана шектелуге жататындығы айтылған. Сонымен қатар сөз бостандығы құқығын шектеу ақпаратқа қол жеткізу құқығына қайшы келмеуі керек [22].

1993 жылы Ұлыбританияда «Open Government» мемлекет басқаруындағы ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ету қажеттілігі туралы жариялады. Ашық мемлекет - тиімді демократияның бір бөлігі. Мемлекет ашық әрекет етіп, қоғамға есеп беруге тиіс. Сондай-ақ, шенеуніктердің ақпаратты ашу немесе жасыру бөлігіндегі мәліметтермен жұмыс істеу принциптері тұжырымдалды, тәуелсіз және беделді бақылау механизмі анықталды [23].

Еуропа Кеңесінің саяси органдары ақпарат құқығын адамның негізгі құқығы ретінде тануға маңызды қадамдар жасады. 1981 жылы Еуропа Кеңесінің саяси органы болып табылатын Министрлер комитеті Кеңеске мүше мемлекеттер заңнамасының шеңберінде әр адам ақпарат алуға құқығы туралы мемлекеттік билік органдарының ақпаратына қол жеткізу бойынша ұсынымын қабылдады [24].

Ашықтық қағидаты келісімшарттарда бекітілген, ал құжаттарға қол жеткізу құқығы негізгі құқықтар хартиясында негізгі құқық ретінде танылған.

Негізгі құқықтары хартияның Одаққа мүше елдердің аумағында тұратын әр жеке немесе заңды тұлға Еуропалық Одақ институттарының құжаттарына қол жеткізуге құқылы деп көрсетеді [25]. Хартия мүше мемлекеттердің конституциялық дәстүрлеріне негізделген, сондықтан оның ақпарат алу құқығын мойындауы бұл құқық тек кең таралып қана қоймай, оны Еуропалық Одаққа мүше мемлекеттер іргелі құқық ретінде кеңінен қабылдайтындығын білдіреді.

Осылайша ашықтық – Еуропалық Одақ өзінің басты қағидаттарының бірі ретінде ашықтық мәселесін белгілейді. Ашықтық Еуропалық Одақ мүшелерінен өз саясаттарын әзірлеу және шығындар туралы ақпаратты жариялау, сонымен қатар, ақпарат қол жеткізу мәселелерінде осы қағидатты басшылыққа алуды талап етеді. Бұл қағидалар Еуропалық Одақ шарттарымен бекітіледі.

Ашықтық пен ашық қарым-қатынас Еуропалық Одақ азаматтарымен жақындастыруда және оны түсінікті етуде маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, олар Еуропалық Одаққа деген халықтың сенімін, заңдылығын және есептілігін арттырады және жалған ақпаратпен күресудің тиімді құралы болып табылады.

Еуропалық Одақтың қызметін реттейтін құжаттар ақпаратқа қол жеткізу құқығын кеңейтеді. Еуропалық Одаққа мүше мемлекеттердің мекемелері халық атынан әрекет етеді, сондай-ақ Одақ аумағындағы кез-келген тұлғаның құжаттарға қол жеткізуін жүзеге асыруға міндеттенеді.

Яғни бұл Еуропалық Одақ органдарының заң мәтінінен бастап, таяуда болған жиналыс құжаттарына дейін еркін қол жеткізуге құқық береді.

Еуропа үшін Конституцияны енгізу туралы шартпен сөз бостандығына құқық бекітілді. Осы құқықпен ақпаратқа еркін қол жеткізу құқығы қатар пайдаланылды [26].

БҰҰ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясымен ақпаратқа қол жеткізуді сыбайлас жемқорлықпен күресуде азаматтардың қатысу деңгейінің өсуінің негізгі шаралардың бірі ретінде атап көрсетеді. Конвенция сондай-ақ жария әкімшіліктің ашықтығын, оның ішінде ұйымдастыру, жұмыс істеу және шешімдер қабылдау процесі бөлігінде жақсарту үшін шаралар қолдануға шақырады [27].

Халықаралық құқық нормаларына сәйкес ақпарат құқығының жалпы кепілдігі мемлекеттің ақпаратты ашу пайдасына жалпы презумпцияны Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге сәйкес белгіленеді [22].

«Қоғамның экологиялық ақпаратқа қолжетімділігі және Кеңестің 90/313/ЕЕС директивасының күшін жою туралы» 2003 жылғы 28 қаңтардағы Еуропалық Парламент пен Кеңестің 2003/4/ЕО директивасы «Жұртшылықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізуін кеңейту және осындай ақпаратты тарату экологиялық проблемалар туралы хабардар болуын арттыруға, еркін пікір алмасуға, жұртшылықтың экологиялық шешімдер қабылдауға неғұрлым тиімді қатысуына және сайып келгенде, қоршаған ортаның жай-күйін жақсартуға ықпал етеді» - деп көрсетеді. Директивамен ақпаратты ашу жалпы ереже болуға тиіс екенін және нақты айқындалған жағдайларда мемлекеттік органдарға

экологиялық ақпаратты сұраудан бас тартуға рұқсат етілуге тиіс екенін білдіреді [28].

Одақ деңгейіндегі іс-қимылдар бүкіл әлем бойынша мемлекеттік сектордың ақпаратын және мемлекет қаржыландыратын ақпаратты кеңінен қайта пайдалану туындайтын кедергілерді жою үшін қажет деп пайымдай отырып, 2019 жылғы 20 маусымдағы ашық деректер және мемлекеттік сектор ақпаратын қайта пайдалану туралы Еуропалық Парламент пен Кеңестің 2019/1024 Директивасы қабылданды [29]. Құжатқа сәйкес, мемлекеттік сектор органдары өз құжаттарын алдын-ала пайдалануға қол жетімді етіп, құжаттарды және олармен байланысты метадеректерді ашық форматта онлайн-анықтауды және нақты қол жетімділікті қамтамасыз етеді, олар машинада оқылуы мүмкін және функционалды үйлесімділікті, қайта пайдалану мен қол жетімділікті қамтамасыз етеді. Сондай-ақ, құжаттар қайта пайдаланушының өтініші бойынша қайта пайдалану үшін қол жетімді болуы керек. Мемлекеттік сектордың құжаттарын қайта пайдалану шарттарының анық және жалпыға қолжетімді болуын қамтамасыз ету жалпы одақтық ақпарат нарығын дамытудың алдын ала шарты болып табылады. Демек, құжаттарды қайта пайдаланудың барлық шарттары әлеуетті қайта пайдаланушыларға түсіндірілуі керек. Мүше мемлекеттер қажет болған жағдайда қайта пайдалану туралы сұраныстарды алға жылжыту және жеңілдету үшін қол жетімді құжаттардың көрсеткіштерін құруды ынталандыруы керек.

Ашықтық қағидағдарын ілгерілетуде 2011 жылы құрылған және бірнеше ондаған елдің басын қосқан Ашық үкіметтің әріптестігі (OGP) халықаралық ұйымы негізгі рөл атқарады [30].

«Ашық үкімет» серіктестігі Ашық үкіметтің қол жетімді, жауапкершілікті және азаматтарға көбірек есеп беретіндігі және адамдар мен олардың Үкіметі арасындағы қарым-қатынасты жақсарту барлығына ұзақ мерзімді, экспоненциалды пайда әкеледі деген идеяға негізделген.

OGP – бұл ұлттық және жергілікті деңгейдегі мүшелерден, сондай-ақ мыңдаған азаматтық қоғам ұйымдарынан тұратын кең серіктестік. Бұл бірегей модель азаматтық қоғам ұйымдарының немесе азаматтардың тікелей қатысуы үкіметтерді қалыптастыруда және оларды бақылауда маңызды рөл атқаратындығына кепілдік береді. Бүкіл әлем бойынша 4000-нан астам міндеттемелер қабылданды. Оған 79 мүше мемлекет кіреді [30].

Еуропалық Одақ ортақ құндылықтар мен ортақ басшылықпен «Ашық үкімет» қозғалысының табиғи серіктесі болып табылады: Еуропалық Одақтың 28 мүшесінің 22-сі OGP құрамына кіреді. Бүкіл әлемде Еуропалық Одақ жақсы басқарудың, адам құқықтарын қорғаудың және азаматтардың Үкіметке деген сенімін қалпына келтірудің жақтаушысы және қамқоршысы болып табылады. OGP, Еуропалық Одақ және басқа да негізгі серіктестер авторитаризм мен жабық үкіметтердің өсуіне қарсы салмақ, демократия мен ашықтықты тереңдету үшін оң күш ретінде қызмет етеді [30].

Еуропалық Одақта белгілі бір мекемелердің құжаттарына қол жеткізу туралы заңдар қабылданды және олар әр түрлі проблемалық салаларда

қолданылады. Лиссабон шарты бойынша расталған басты себептердің бірі – азаматтардың Одақтың демократиялық өміріне қатысуына ықпал ету. Сонымен бірге, мекемелерде сақталған құжаттарға қоғамдық қол жеткізу құқығының ауқымы ашықтықтың барлық аспектілерін қамтымайды. Мысалы, Еуропалық Одақ құжаттардың құпиялылығына және олардың шектеулі таралуына қатысты ережелерді қабылдау және қолдану арқылы басқа салалардағы ақпаратқа қол жеткізу бағыттарын «жояды». Еуропалық Одақта атқарушы биліктің теріс пайдаланылмауын қамтамасыз ету үшін тексерулер мен тепе-теңдік тұрғысынан жұмыс істейтін бірнеше есеп беру тетіктері бар (сот, Еуропалық парламент және Омбудсмен).

Ашықтықты арттыру және оның көмегімен заңдылықты ілгерілету еуропалық институттардың саяси күн тәртібінде маңызды орын алды. Соңғы онжылдықтардағы барлық еуропалық институттардың ашықтығы артты деп айтылғанмен, ең үлкен серпіліс Комиссия жасады.

Ақпаратқа құқық негізіндегі негізгі ережелер осы құқыққа бастапқы халықаралық кепілдіктерден тікелей туындайтын максималды ашу болып табылады.

Әр түрлі елдердің заңнамасы бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленетініне қарамастан, ақпарат бостандығы режимінің тән белгілері ретінде анықтауға болатын кейбір ұқсас сипаттамалар бар. Ақпаратқа жеткілікті түрде дәйекті түрде қол жеткізуге құқығы бар елдерде оны осы саладағы жалпы қабылданған стандарттардың тереңірек ашылуын қамтамасыз ететін қабылданған практика деп атауға болады.

2 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АҚПАРАТҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ ҚҰҚЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ САЯСАТЫ

Қазақстан Республикасы Конституциясының нормаларымен халықтың ақпаратқа қол жеткізу құқығы қамтамасыз етіледі.

Еліміздің Негізгі Заңымен әр азаматтың ақпаратқа еркін қол жеткізуге және оны таратуға құқығы бекітілген [31].

Конституцияда басты назар мемлекеттік органдарға аударылған. Олардың ақпаратына қол жеткізу құқығы билік органдары қызметіндегі ашықтықты қамтамасыз етеді, қиянат жасау мүмкіндігін азайтады және мемлекет қызметіне қоғамдық бақылау жүйесінің негізін құра отырып, адамның негізі құқықтары мен бостандықтарының сақталуының деңгейін арттырады.

Ақпарат бостандығы туралы заңдар елде ақпарат алу құқығына немесе сөз бостандығына кепілдік беретін конституциялық ережелер болған кезде де маңызды. Конституциялық ережелерді заң актілерінің делдалдығынсыз тікелей орындаумен қамтамасыз ету қиын. Заң шығарушы билік нормативтік құқықтағы қағидаттарды бекіту бойынша жұмыс жүргізген кезде ғана бұл ережелер үкімет қолдауға міндетті бүкіл халық үшін тиімді құқықтар мәртебесіне ие болады. Осылайша, Қазақстан Республикасы егемендігінің 24 жылдығында салалық заңды қабылдады.

«Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заңы Конституцияда бекітілген ақпаратқа қол жеткізу құқығын Республика заңнамасының тыйым салынбаған тәсілдермен жүзеге асыруға байланысты туындайтын мемлекет пен азамат арасындағы қатынасты реттеуге бағытталған [32].

Ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ету мақсатында аталған Заңмен заңдылық, ашықтық, ақпарат иеленушімен ұсынылатын ақпараттың өзектілігі, толықтығы, уақтылығы, сондай-ақ ақпаратқа тең қол жеткізу, жеке өмірге қол сұқпау сияқты қағидаттары белгіленеді» [32].

Азаматтық қоғамды дамыту және оның қызметтің стратегиялық маңызды салаларындағы рөлін күшейту кез келген мемлекеттің демократиялық негіздерін қалыптастырудың кепілі болып табылады. Сондықтан Қазақстан Президенті Қ.К. Тоқаев өзінің Жолдауында азаматтық қоғамды қолдау және нығайту, оны шешу мақсатында неғұрлым өзекті жалпы мемлекеттік міндеттерді талқылауға тарту қажеттігі туралы айтқан болатын. Билік пен қоғамның тұрақты диалогында ғана қазіргі геосаясат контекстінде үйлесімді мемлекет құру мүмкіндігі көрінеді [33].

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің 2020 – 2024 жылдарға арналған стратегиялық жоспардағы бағыттардың бірі ақпараттың қолжетімділігін арттыру болып айқындалды. Мемлекет ұсынатын қызметтерге, соның ішінде мемлекеттік органдар әзірлейтін жұмыс жоспарлары мен нәтижелеріне қатысты барлық ақпарат ашық қолжетімділікте берілуге тиіс деп көрсетілген [34].

Бұдан басқа, ҚР АҚДМ стратегиялық жоспарында мемлекеттік органдардың ақпараттық ашықтығын қамтамасыз етумен байланысты көрінеу

жалған ақпарат тарату арқылы халықтың ресми ақпарат көздеріне сеніміне нұқсан келтіру тәуекелі айқындалды [34].

Соңғы уақытта мемлекеттік секторды цифрландыру тұтас алғанда әлемдік қоғамдастық үшін де, Қазақстан үшін де басым бағыттардың бірі болып табылады. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы қабылданып, оның бағыттарының бірі «Цифрлық мемлекетке көшу», «Электрондық үкімет», мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарының бірыңғай порталы, мемлекеттік органдардың онлайн-сервистері мен жүйелері жұмыс істейді [35].

«Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы шеңберінде электрондық үкіметтің жедел даму қарқынының, онлайн режимінде көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасы мен санын арттырудың, білім беру сапасын және халықтың жалпы цифрлық сауаттылығын арттырудың арқасында БҰҰ электрондық үкіметі рейтингінде Қазақстан 2020 жылдың қорытындысы бойынша даму деңгейі өте жоғары елдер тобында орнығып, 29-орынға ие болды [35, 307 б.].

Қазақстанның жоғары дамыған адами капиталы бар, бірақ инфрақұрылымның жай-күйі электрондық үкіметті дамытудағы одан әрі прогреске кедергі келтіруі мүмкін екендігі атап өтілді [35, 58 б.].

Мемлекеттік секторда цифрлық технологияларды пайдалану азаматтық қоғамның ашықтығы мен дамуы тұрғысынан ілгерілеуге мүмкіндік берді.

Мемлекеттік ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ету арқылы қоғамды мемлекетті басқаруға тартудың тағы бір тетігі 2013 жылы Ашық үкімет құру болды [36]. Портал мемлекеттік басқару органдарының ашықтығын қамтамасыз етудің түрлі құралдарын қамтиды: нормативтік құқықтық актілердің жобаларын талқылау, ресми деректерге қол жеткізу, алдағы кезеңге арналған республикалық бюджет жобалары. Бүгінгі күні Ашық үкімет есеп беретін мемлекетті қалыптастыру бойынша, сондай-ақ «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» және «Ақпараттандыру туралы» ҚРЗ шеңберінде дамуын жалғастыруда.

Есеп беретін мемлекетті қалыптастыру бойынша, оның ішінде Ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 94 және 96 қадамдарымен электрондық үкімет веб-порталының «Ашық үкіметі» модулі іске асырыла бастады [37].

Ашық Үкіметтің негізгі мақсаты – қоғамға есеп беретін транспарентті мемлекет қалыптастыру. Сондай-ақ, осы порталдың жұмысы мемлекеттік басқару процесіне, мемлекеттік аппарат қызметін жетілдіру саласында инновациялық технологияларды кеңінен қолдану шеңберінде халықтың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейтуге арналған.

«Ашық деректер» порталы мақсаты Қазақстан Республикасының азаматтары үшін еркін қол жетімді машина оқи алатын түрдегі деректер жиынтығын басу арқылы мемлекеттік орган қызметінің айқындығын қамтамасыз ету [36].

«Ақпараттандыру туралы» Заңы нормаларына сәйкес әрбір мемлекеттік орган уәкілетті органмен келісім бойынша ашық деректер тізбесін әзірлеуге және бекітуге тиіс, оларды ашық деректер порталында орналастыруға міндетті. Өз кезегінде, «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заңының уәкілетті органға

жұртшылық арасында кең сұранысқа ие ашық деректерді сұрату құқығын бекітті. Сонымен қатар, ақпарат иелері деректерді өз бастамасы бойынша орналастыра алады [38].

«Ашық НҚА» порталы заңнамалық актілер мен өзге де нормативтік құқықтық актілер жобаларын талқылаудың бірыңғай алаңына айналды. Аталған порталда әрбір азамат әзірленіп жатқан НҚА жобасына қатысты өз пікірін және түсініктемесін білдіре алады, сол арқылы мемлекеттік басқару процесіне қатысады. Жобамен танысу осы НҚА әзірлеуші мемлекеттік орган оны келісу үшін басқа ұйымдар мен инстанцияларға жібергенге дейін жүргізіледі. Бұл процесс «қоғамдық талқылау» деп аталады [39].

«Ашық диалог» порталы билік органдары мен азаматтық қоғамның тиімді коммуникациясын ұйымдастыру құралы ретінде әзірленді. Портал құрамында МО бірінші басшыларының блог-платформалары, интернет-конференциялар, «сауалнамалар», «байланыста» жүйелері, сондай-ақ «ұялы желі сапасын халықтық бақылау» сервисі жұмыс істейді [36].

Ашық үкіметтің салыстырмалы түрде жаңа компоненті – «сауалнамалар» жүйесі. Осы компонент арқылы электрондық және мобильді үкімет арналарында белгілі бір тақырып бойынша сауалнамалар құрылып, жарияланады, олардың нәтижелері сақталады және тиісті МО-ға беріледі. Сауалнамадан тек порталдың өзінде ғана емес, SMS-хабарламалар, мобильді қосымша, жеке кабинет арқылы да өтуге болады [36].

Бұрын электрондық үкімет порталында жұмыс істеген Интернет-конференцияның құрамдауышы енді Ашық үкіметтің бір бөлігі болып табылады. Интернет-конференция барысында азаматтар мемлекеттік қызметшілерге сұрақтар қоя алатын Интернет-конференцияның тақырыбы мен өткізу кестесі Ашық үкімет порталында алдын ала жарияланады.

«Ашық бюджеттер» порталының жасалу негізі болып азаматтардың «бюджет» ұғымы туралы түсінігін қалыптастыру және ол қаражаттың жұмсалыуына қоғамдық бақылауды жүзеге асыру табылады. Бұл порталда бюджеттік бағдарламалар жобаларын орналастырылады. Сондай-ақ, порталда аудит ескетпелері мен ұсынымдары көрсетіледі [36].

«Мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін бағалау» порталы аты айтып тұрғандай мемлекеттік органдар қызметінің нәтижелеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді [36].

2.1 Жүргізілген зерттеулер негізінде Қазақстандағы ақпаратқа қол жеткізу құқығының жағдайы

Ақпаратқа құқықтардың жаһандық рейтингі (RTI) – мемлекеттік органдардың иелігіндегі ақпаратқа қол жеткізу құқығының құқықтық базасының күшін 61 жеке көрсеткіш негізінде өлшейді. Олардың әрқайсысы жеті негізгі категорияға бөлінген қатаң RTI құқықтық режимінің нақты ерекшелігін қарастырады, атап айтқанда: қол жеткізу құқығы, қолдану аясы, сұрау рәсімі, ерекшеліктер мен бас тарту, шағым, санкциялар мен қорғау шаралары, сондай-ақ ынталандыру шаралары [40].

Қол жеткізу құқығы Конституцияда және ақпаратқа құқық туралы заңнамада ақпарат иеленушілердің ақпаратын алу қандай деңгейде қолжетімді мәселесі қаралады.

Сұрау рәсімдері, аты айтып тұрғандай, ақпарат сұрауларын жасау және өңдеуге қатысты ережелер пайдаланушы үшін қаншалықты ыңғайлы екенін бағалайды.

Ерекшеліктер мен бас тартулар ақпаратқа құқық туралы заңда немесе басқа да құқықтық құжаттарда болсын, қол жеткізу құқығынан айыру режимінің осы саладағы халықаралық стандарттарға сәйкес келетін дәрежесін өлшейді.

Шағым беру жүйесі ішкі тексеру, сыртқы тексеру және сот процесі болып жіктеледі. Ішкі қарау шеңберінде қанағаттандырылмаған өтініш беруші сұрау жіберілген ведомстводан өз ұстанымын қайта қарауды сұрайды. Сыртқы тексеру қадағалау органына жүгінуді қамтиды. Егер бұл қажетті нәтижеге әкелмесе, өтініш берушілер сотқа шағымдана алады.

Санкциялар мен қорғау шаралары заңды әдейі сақтамайтын жеке тұлғалар мен мемлекеттік органдар үшін заңды санкциялардың бар-жоғын және заңға сәйкес немесе құқық бұзушылықтарды әшкерелеу үшін ақпаратты адал жариялайтын жеке тұлғалар үшін қорғау шараларын бағалайды.

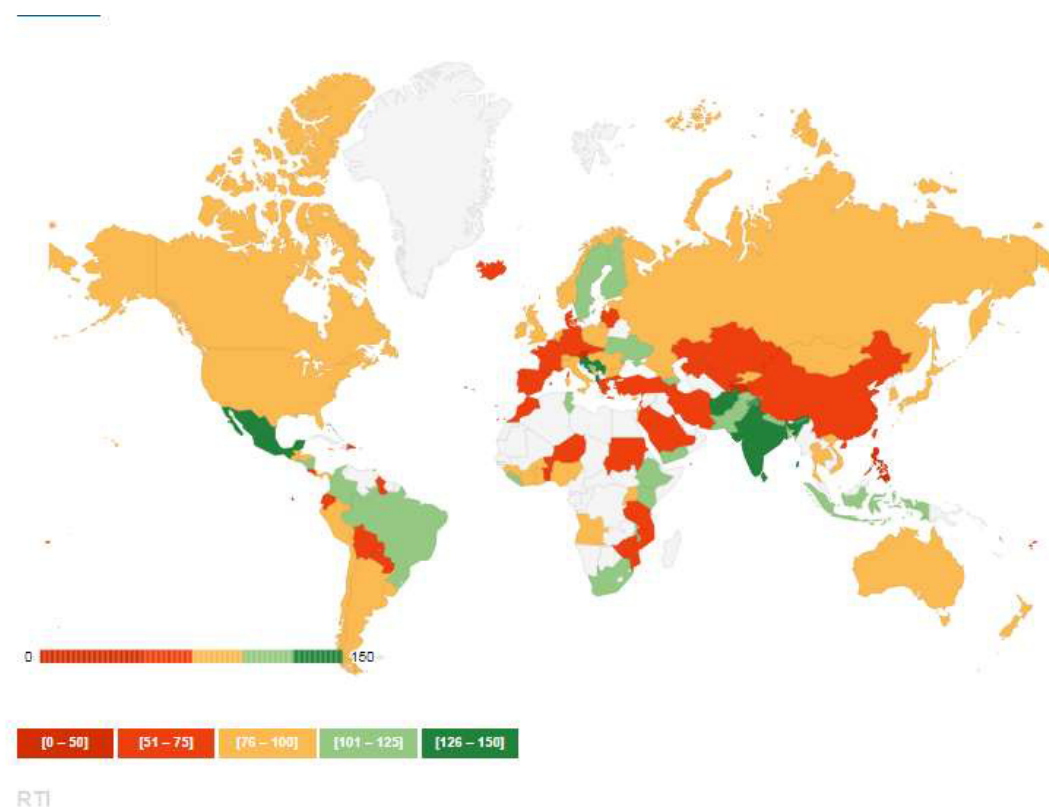
Ынталандыру шаралары бөлімінде ақпаратқа қол жеткізу құқығы туралы Заңның қоғамның хабардарлығын арттыру сияқты тиісті түрде орындалуын қамтамасыз етуге көмектесетін әртүрлі қолдау шараларының болуы немесе болмауы қарастырылады.

Елдердің көрсеткіштері айтарлықтай айырмашылықтарды көрсетеді: 126 елдің арасында кейбірі мүмкін 150-ден 126 немесе одан да көп балл жинады, немесе шамамен 85%, ал бірнеше ел 50 немесе 33%-дан аз балл жинады. Алайда, көптеген елдер осы шектердің арасындағы ұпайларды жинады, олардың әрқайсысында шамамен 51-75, 76-100 және 101-125 ұпай [40].

«Ақпаратқа қол жеткізу туралы» ҚРЗ жоғарыда көрсетілген рейтинг бойынша 2021 жыл көрсеткішіне сәйкес максималды 150 ұпайдың 61 жинады [41].

Ақпарат алу құқығы Конституцияда адам құқығы ретінде нақты қорғалуға тиіс. Бұл көрсеткіш бойынша Қазақстан мүмкін 6-дан 1 ұпайды иеленді. Бұл құқықтың ішінара конституциялық кепілдіктері бар екендігін көрсетеді. Сондай-ақ, құқықтық база кейбір ерекшеліктерді қоспағанда, мемлекеттік органдардың иелігіндегі барлық ақпаратқа қол жеткізу пайдасына ерекше презумпция индикаторына сәйкес келмейді көрсетеді [41].

Қолдану аясы көрсеткіші бойынша 17 мемлекет, соның ішінде Қазақстан максималды 30 ұпай жинады. Бұл жерде 9 жеке көрсеткіш қамтылған. Айта кетсек, әркімнің ақпарат беру туралы сұрау салуға құқығы, сонымен қатар ақпарат иеленушілердің кең тізімі көзделгендіктен жоғары ұпайға ие болды [41].

1-сурет – Ақпаратқа құқықтардың жаһандық рейтингі картасы

Ескертпе – www.rti-rating.org ресми сайтынан алынған [40]

Ақпарат беру туралы сұрау салу көрсеткіші бойынша Қазақстан мүмкін 30 ұпайдың 21-ін жинаған, осылайша алғашқы 30 елдің қатарына жатады. Аталған тарау ақпаратқа қол жеткізуді тегін негізде жүзеге асыру, сұрау салушылар өз сұрау салуларының себептерін көрсетуге міндетбеу, сұрау салудың нақты және салыстырмалы түрде қарапайым процедуралары болу сияқты жеке көрсеткіштерге сүйенеді [41].

Әр ақпаратқа қол жеткізу құқығы мемлекеттік органдар ақпаратты ашудан бас тартуы мүмкін немесе одан бас тартуы тиіс мән-жайлардан тұратын бірқатар ерекшеліктерді белгілейді. Бұл кез-келген ақпаратқа қол жеткізу құқықтық жүйесінің өте маңызды бөлігі, өйткені ол ашықтық пен жабық саясат арасындағы шекараны тиімді анықтайды. Бір жағынан, заңды мүдделерді ақпараттың зиянды ашылуынан қорғау өте маңызды, ал екінші жағынан, заңның мәнін бұзатын шамадан тыс ерекшеліктерді қарастырмау маңызды. Сөз бостандығы құқығының шектеулері сияқты, бұл өте сезімтал сала, дегенмен халықаралық стандарттар ерекше жағдайларды реттейтін бірқатар нақты қағидаларды белгілейді.

Дегенмен, осы ерекшеліктер мен бас тартулар секциясы бойынша еліміздің көрсеткіштері төмен деңгейде, максималды 30 ұпайдан тек 1 ұпайға ие [41].

Ақпаратқа қол жеткізуден бас тартқан кезде мемлекеттік органдар бас тартудың нақты құқықтық негіздері мен себептерін көрсетуге және шағымданудың тиісті рәсімдері туралы хабарлау жөніндегі норма көзделгендіктен 1 ұпайға ие болды [41].

«Ақпаратқа қол жеткізу» Заңымен зиянсыздығын тексеру барлық ерекше жағдайларға қолданылады, сондықтан ақпаратты ашу қорғалатын мүдделерге нақты зиян келтіру қаупін тудыратын жағдайда ғана ақпаратты ашудан бас тартылуы мүмкіндігі ескерілетін норма жоқ.

Ақпаратқа қол жеткізуге заңға қайшы түрде кедергі жасау және лауазымды адамдардың қызметіне шағым жасау фактілері заңнамамен көзделгенімен, шағым секциясы бойынша 7 ұпайға иеленді. Максималды көрсеткіш 30 ұпайды құрайды [41].

Ақпарат алу құқығы туралы заңды қасақана сақтамағаны немесе ақпаратқа қол жеткізуге кедергі келтіргені үшін Санкциялар қарастыру маңызды, әйтпесе заң адал сақталуы екіталай. Басқаша айтқанда, заңды елемейтіндер үшін салдары болуы керек. Мұндай жағдайларда көптеген заңдарда қылмыстық Санкциялар қарастырылған болса да, тәжірибе көрсеткендей, оларды қолдану екіталай және әкімшілік немесе тәртіптік санкциялардың жеңіл жүйесі тиімді болады.

Қорғаныс заңға сәйкес ақпаратты адал ашқандар үшін қажет. Көптеген елдерде лауазымды тұлғаларға және көбінесе құпия сақталуы керек ақпаратты жария ететін басқа адамдарға қатаң санкциялар бар. Ақпарат құқығы туралы Заңға сәйкес ақпаратты адал ашу үшін қорғаныс болмаған жағдайда, шенеуніктер әрқашан құпияны сақтау ережелерін бұзды деп айыпталу қаупі туралы алаңдайды, бұл ақпаратты ашуға қатысты абай болу қателіктеріне әкеледі және сол арқылы ақпарат туралы Заңға қол жеткізуге кедергі келтіреді. Халықаралық стандарттар сонымен қатар құқық бұзушылық туралы ақпаратты жария ететіндер үшін қоғамдық мүдделер басымдығының бір түрі ретінде қорғауды қажет етеді.

Бұл секция ақпаратты берушілерге құқықтық қорғау беру жеке көрсеткіштері негізінде бағалау көзделген. Алайда Қазақстан заңнамасында санкция салу мен қорғау айқындалған тура нормалардың болмауына байланысты ешқандай ұпай берілмеген.

Ақпарат құқығы туралы заңдар өздерінің әлеуетін толығымен іске асыру үшін белгілі бір қолдауды қажет етеді, соның ішінде үгіт-насихат шаралары арқылы. Қоғамның заң туралы хабардарлығын арттыру үшін іс-шаралар қабылдау өте маңызды. Ақпарат сұрау құқығы туралы білмейтін адамдар негізінен мұндай сұраулар жасамайды және осылайша заңның мақсаттары орындалмайды.

Мемлекеттік органдар ақпаратты ашу жөніндегі өз міндеттемелерін орындау үшін өздері қабылдаған іс-әрекеттер туралы жыл сайын есеп беруге міндетті. Бұған алынған сұраулар және олардың қалай өңделгені туралы статистика, лауазымды тұлғалар үшін оқыту бағдарламаларын енгізу қажеттігі көрсеткіштеріне негізделеді. Бұл секция бойынша максималды 16 ұпайдың 1 ұпай берілді.

Қорытындылай келе, талдау бойынша Қазақстан әлемдегі ең құбылмалы заңдардың біріне ие, оның күшті де, айқын кемшіліктері де бар. Ол қамту тұрғысынан ең жоғары баға алады және оның сұрау рәсімі өте толық және айқын. Алайда, ерекшеліктер санатында ол халықаралық стандарттарға толық сәйкес

келмегендіктен бір ғана ұпай алады. «Тек қызмет көрсету үшін» сияқты өте икемді санаттарға жіктелген ақпарат үшін құпиялылық туралы басқа заңдар сақталады және қоғамдық мүдде басымдыққа ие болмайды. Сондай-ақ, шағымдарды әкімшілік қадағалау органы, Санкциялар немесе қорғаныс жүйесі немесе заңмен қарастырылған көтермелеу шаралары жоқ.

Электрондық үкімет және ашық үкімет порталдары мемлекеттің халық алдында есеп беруін қамтамасыз ететін жалғыз мемлекеттік интернет-аляндар емес. Мемлекеттік органдардың Интернет-ресурстарының бірыңғай платформасы мемлекеттік органдардың ақпараттық контентін жариялау үшін алаң ұсыну бойынша кешенді қызметті іске асыру мақсатында Қазақстан Республикасының мемлекеттік ақпараттық саясатын іске асыру мәселелері жөніндегі комиссия төрағасының 2018 жылғы 7 маусымдағы № 3 хаттамалық тапсырмасына сәйкес іске асырылады [42].

Алайда, Қазақстанның халықаралық рейтингтерде цифрландыру тұрғысынан жоғары позицияларына қарамастан, Қазақстан әлі күнге дейін Open Government Partnership (OGP) мүшесі болып табылмайды.

OGP мемлекеттің ашықтыққа жетілуін анықтайтын бірқатар критерийлерді ұстанады:

Біріншіден, бұл мемлекеттік шығындар туралы ақпараттың қаржылық ашықтығы. Ол жұртшылыққа қолжетімді болуы тиіс. Барлық бюджеттік құжаттар ашық түрде жариялануы керек.

Екінші, бұл маңызды саяси тұлғалар туралы ақпаратты ашу. Жария ету мемлекеттік тұлғалар мен олардың жақын туыстарының кірістері мен мүлкі туралы деректерді талап етеді. Бұл сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл қағидаттарының бірі болып табылады.

Үшіншіден, азаматтарды нормативтік құжаттарды басқаруға және әзірлеуге белсенді тарту. Бұл азаматтық құқықтарды қорғауды және бүкіл мемлекеттік жүйенің қоғамдық аудитін қамтамасыз етеді [30].

Ашық үкімет әріптестігінде болу міндеттемесі Үкіметтің заңнаманы жақсартуға және ақпаратқа қол жеткізу құқығын қамтамасыз ету жөніндегі шараларды іске асыруға міндеттенетінін білдіреді.

Қазақстанның осы халықаралық бастамаға қосылуының маңыздылығы туралы мәселе түрлі аляндарда бірнеше рет көтерілген болатын.

Сондай-ақ «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын іске асыруға қатысты тәсілдерді әзірлеу жөніндегі жұмыс тобының бірінші отырысында тұжырымдаманы әзірлеу кезінде ашық үкіметтің әріптестік әдіснамасын пайдалану қажеттігі туралы айтылды [43].

Осы бастамаға қосылу үшін үкіметтер азаматтармен өзара іс-қимыл деңгейін және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шаралардың өту деңгейін, сондай-ақ демократиялық принциптерді ұстануды көрсететін негізгі параметрлер бойынша тиімділік критерийлерінің ең аз жиынтығын сақтай отырып, Ашық Үкіметке адалдығын көрсетуі керек.

Көрсеткіштердің әрқайсысы бойынша 4 баллға дейін беріледі, ең жоғары сома – 16. Сәйкестіктің негізгі критерийлері бойынша сәйкестік шегі мүмкін болатын балдардың жалпы санының 75% кем емес (16-дан 12) [44].

Критерийлерге сәйкестікті бағалау жыл сайын бірінші жартыжылдықта тексеру кезінде қол жетімді әрбір деректер көзінен алынған жаңа ақпарат негізінде жаңартылады.

Бірінші «бюджеттің ашықтығы» көрсеткіші бойынша халықаралық бюджеттік серіктестік деректері негізінде бюджеттер жобалары мен аудиторлық есептің уақтылы жариялануы бағаланады [45].

Осы көрсеткіш бойынша Қазақстан ең жоғары 4 балл жинады.

Екінші көрсеткіш заңнамалық деңгейде қамтамасыз етілген «ақпаратқа қолжетімділік» болып табылады. Бағалау ашық қоғам институтының құқықтық бастамасының ақпараты негізінде жүргізіледі [46].

Осы көрсеткіш бойынша біздің еліміз ең жоғары 4 балл жинады.

«Мемлекеттік қызметшілердің активтері туралы ақпаратты ашу» көрсеткіші Дүниежүзілік Банктің мемлекеттік лауазымды тұлғаларының қаржылық ақпаратын ашу дерекқорына негізделеді [47].

Осы көрсеткіш бойынша Қазақстан мүмкін болған 4 балдан 2 балл жинады.

Келесі көрсеткіш азаматтардың саясатты әзірлеуге және шешімдер қабылдауға қатысуы үшін Үкіметтің ашықтығын, азаматтық бостандықтарды қорғаудың негізгі шараларын көрсететін «азаматтарды тарту» болып табылады.

Осы көрсеткіш бойынша Қазақстан мүмкін болған 4 балдан 2 балл жинады.

Осылайша, Қазақстан 16 балдан 12 ұпай жинады.

Сонымен қатар, 2017 жылдың 20 қыркүйегінен бастап кандидат ел, оның ішінде жоғарыда аталған көрсеткіштер ашық үкімет декларациясында белгіленген құндылықтарға арнайы тексеруден өтуге тиіс.

Бағалау Швецияның VDE зерттеу институтының рейтингтері негізінде немесе ерекше жағдайларда азаматтық қоғам ұйымдары мен CIVICUS белсенділерінің жаһандық альянсы ұсынған рейтингтер негізінде жүргізіледі.

Бағалауда 2 көрсеткіш қолданылады: азаматтық қоғам ұйымдарының құрылуына және қызметінің тоқтатылуына мемлекет тарапынан бақылау дәрежесі және оларға көрсетілген қысым дәрежесі [48].

Осы көрсеткіштер бойынша Қазақстан тиісінше 1 және 2 балл жинады, ал олардың кез келгені бойынша қажетті шек 3 балл болып табылады.

Ашық үкімет мәселелері бойынша мемлекеттік органдардың жұмысын үйлестіру үшін жауапкершілікті өзіне алатын және елдің ресми өкілі ретінде әрекет ететін министрлікті немесе ведомствоны айқындау, Ашық үкімет Декларациясын қабылдау Ашық үкіметтің әріптестігіне қосылудың шарты болып табылады.

Келесі кезең-азаматтық қоғаммен бірлесіп ұлттық іс-қимыл жоспарын әзірлеу.

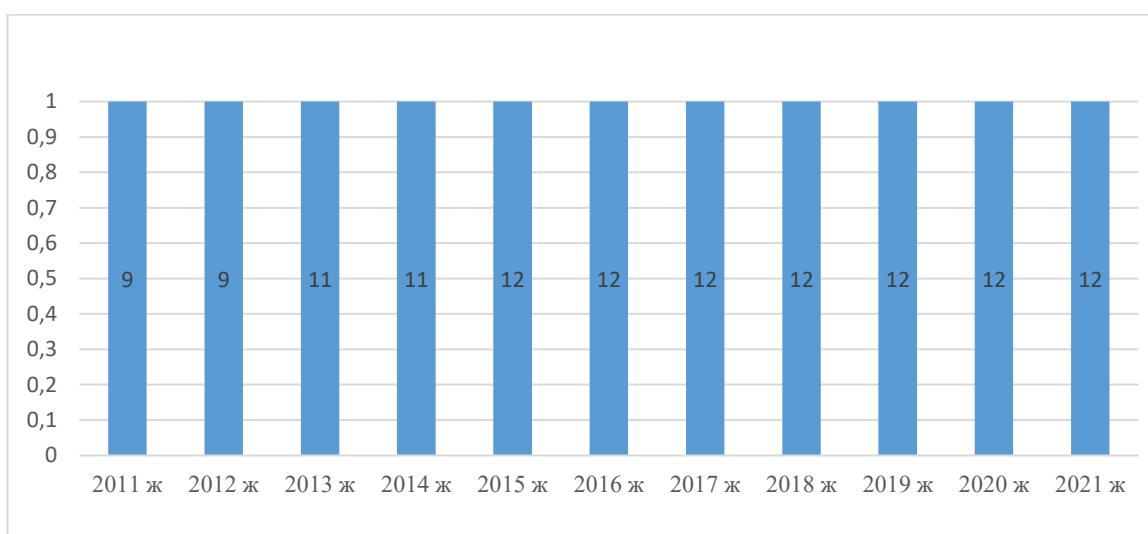
Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасында Қазақстанның «Ашық үкімет әріптестігі» ұйымына кіру, ашық деректердің қолжетімділігін қамтамасыз ету, мемлекеттік

органдар қызметінің ашықтығы стандарттарын енгізу мәселесін шешу қажеттілігі көзделген [49].

Алайда, салалық құжаттармен ол мәселерді шешу жолын көрсететін қандай да бір функциялар жүзеге асырылмайды.

Бұл зерттеуді қорытындылай келе, салалық бағдарламаларды Ашық Үкімет, ашық деректер бөлігінде халықаралық рейтингтер мен зерттеулердің нәтижелеріне сәйкестендіру мақсаты қойылмағандығын көрсеткендігін атап өтеміз.

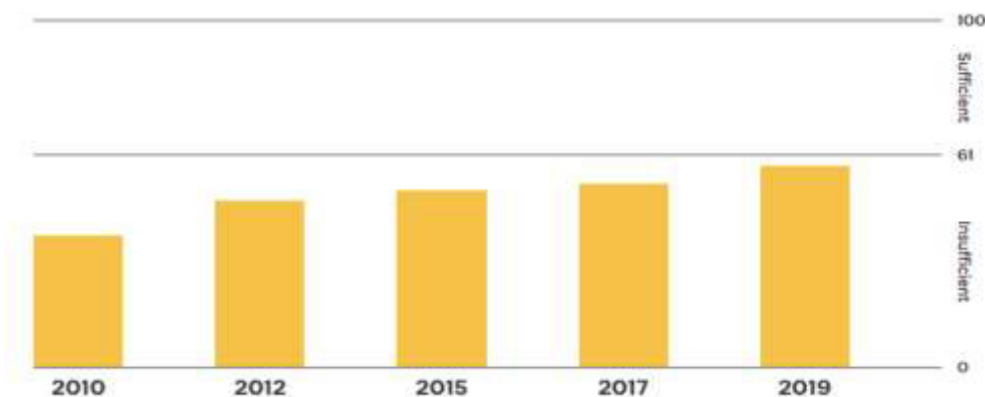
2-суретте көрсетілгендей 2011 жылдан бастап елеулі іс-шаралар жүзеге асырылмағандығын байқауға болады.

2-сурет – Ашық үкімет әріптестігіне қосылу үшін Қазақстанның сәйкестігін 2011-2021 жылдар аралығын бағалау көрсеткіші

Ескертпе – Әдебиет негізінде автормен құрастырылған [49]

Халықтың қызығушылығын тудыратын және жауап беруді қажет ететін сұрақтардың ішінде, әрине, қоғамның мемлекеттік бюджеттің қаражатын жұмсауға деген қызығушылығын атап өтуге болады, ол негізінен қарапайым азаматтар мен кәсіпкерлердің салық төлемдерінен тұрады. Бюджеттердің ашықтығын бағалау бойынша ең беделді рейтингтердің бірі International Budget Partnership (АҚШ) халықаралық ұйымы өткізетін бюджеттің ашықтығын шолу болып табылады. Мемлекет қызметінің басқа салаларын бағалау ресми органдар ұсынатын деректер негізінде жүргізілетін уақытта бюджеттің ашықтығына шолу тәуелсіз сарапшылардың зерттеулерінің нәтижелеріне негізделеді. Шолу нәтижелерін анонимді талдаушы да қарастырады. Осылайша, бюджет жүйесінің ашықтығының халықаралық критерийлері бойынша Қазақстан бюджет ашықтығы индексі 2012 жылғы 48 баллдан 2019 жылы 58 баллға дейін көтерді (3-сурет). Өткен онжылдықпен салыстырғанда, халық шешім қабылдауға қатысу және Үкіметтің транспаренттілігі мен кері байланысын қамтамасыз ету үшін қажетті ақпаратқа қол жетімділікке ие [39].

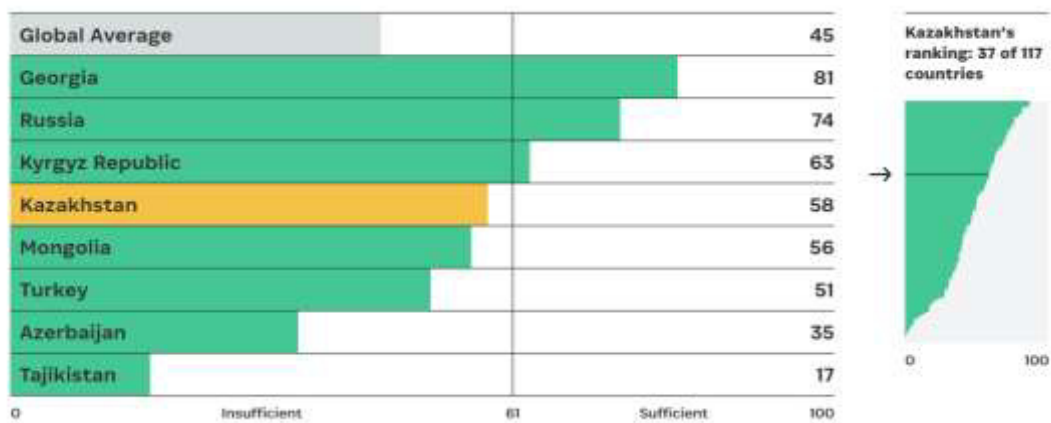
3-сурет – Қазақстан үшін ашықтық көрсеткіші өзгеру динамикасы

Ескертпе – internationalbudget.org ресми сайтынан алынған [39]

Өткізілген шолуға сәйкес, Қазақстан бюджеттің ашықтығын арттыру бойынша келесі іс-қимылдарға бірінші кезекте назар аударуы керектігі айтылған. Ол атқарушы биліктің бюджеттік ұсынысына борыш пен саясат туралы ақпаратты, сондай-ақ алдыңғы бюджеттік жылдардағы ақпаратты енгізу. Бұған жалпы өтелмеген қарыздың құрамы туралы ақпарат жариялау (мысалы, қарыз бойынша пайыздық мөлшерлемелер, қарызды өтеу сипаты және қарыздың ішкі немесе сыртқы түрі), барлық жаңа саяси ұсыныстардың шығыстар мен кірістерге қалай әсер ететінін бағалау және бюджеттік жылға дейін бір жылдан астам шығындар мен кірістер туралы ақпарат.

Кез келген азаматтық қоғам ұйымдары немесе қатысуға ниет білдірген жұртшылық өкілдері қатысатын бюджетті әзірлеу және атқару кезінде тетіктерді кеңейту. Осал және ұсынылмаған қоғамдастықтармен тікелей немесе олардың атынан өкілдік ететін азаматтық қоғам ұйымдары арқылы белсенді өзара іс-қимыл жасау [50].

International Budget Partnership мәліметі бойынша, Еуропалық Одақ елдерін қарастырмай, бұрынғы КСРО елдерінің деңгейімен салыстырғанда, Ресей және Қырғыз Республикасынан төмен орналасқандығын көруге болады (4-сурет).

4-сурет – Қазақстан бюджет ашықтығы индексі басқа елдермен салыстырмалы дерек

Ескертпе – internationalbudget.org ресми сайтынан алынған [39]

3 ТӨРТІНШІ ӨНЕРКӘСІПТІК РЕВОЛЮЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ ЕЛДЕРІНІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІН ЕСКЕРЕ ОТЫРЫП, АҚПАРАТҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ САЯСАТЫН ЖЕТІЛДІРУ ТӘСІЛДЕРІ

Қазақстандық «Ашық үкімет» электрондық үкімет веб-порталының модулі болып табылады.

Ережеге сәйкес «электрондық үкімет» саласындағы басшылықты цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі жүзеге асырады. Бұдан басқа, ол электрондық ақпараттық ресурстарды мемлекеттік органдар орналастыратын ашық деректерге жатқызу өлшемшарттарын бекітеді [51].

Сонымен қатар, Министрліктің міндеттері мен функцияларында мемлекеттік органдардың ашықтығы мәселелері жоқ.

Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің функцияларына тиімді мемлекет пен қоғам арасындағы әріптестікті дамыту, сондай-ақ ашық Үкімет порталдарында мәліметтерді орналастыру жатқызылды [52].

ҚР АҚДМ стратегиялық жоспарларын талдау мемлекеттік органның қызметі мемлекеттің конфессиялық қоғамдармен және азаматтық қоғам институттарымен коммуникациясын реттеумен қатар, халықтың мемлекеттік саясаттың басымдықтары туралы хабардар болуын арттыру болып табылатынын көрсетті. Сонымен қатар, аталған министрлік мемлекеттік органдардың БАҚ өкілдерімен қарым-қатынас деңгейін арттыруды ерекше көңіл бөледі. Министрліктердің стратегиялық жоспарларын талдау мемлекеттік органдардың ашықтығын арттыру, қандай да бір халықаралық бастамаларға, рейтингтердегі ашықтық бөлігіндегі позицияларға қосылу жөніндегі мақсаттар көрсетілмегенін көрсетеді [34].

Осыған сәйкес, аталған министрліктердің стратегиялық жоспарларына ашықтықты қамтамасыз етуге бағытталған нормаларды көрсету ұсынылады.

Мемлекеттік органдар Ашық үкімет құрауыштарымен жұмыс бойынша бағаланады: мемлекеттік органның өзі бекіткен тізбеге сәйкес деректер жиынтығын орналастыру саны мен кезеңділігі, олардың дұрыстығы мен толықтығы, қаржылық құжаттама мен бюджеттер жобаларын, құқықтық актілер жобаларын орналастыру, азаматтардың ұсыныстарымен жұмыс, Бірінші басшылардың блогтарын жүргізу, мемлекеттік органның жауабы берілген азаматтар мәселелерінің үлесі ескеріледі сауалнамалар мен конференциялар [53].

Бағалау шеңберінде орналастырылатын деректердің сапасы, олардың қажеттілігі, деректердің форматы, келіп түсетін ұсыныстар мен азаматтардың өтініштеріне жауаптардың сапасы мен мазмұны талданбайды.

Бағалау нәтижелері ақпараттық сипатта болады. Мемлекеттік органдар басшыларының жауапкершілігі туралы мәселе бағаланатын мемлекеттік орган қызметінің көрсеткіштері төмендеген немесе сеніп тапсырылған саладағы (қызмет аясындағы) ахуал қатарынан екі және одан да көп жыл ішінде төмендеген жағдайда ғана қаралуы мүмкін [54].

«Ашық НҚА» порталы ашық үкімет архитектурасының бір бөлігі болып табылады және пайдаланушылардың жария талқылауын жүзеге асыру үшін нормативтік құқықтық актілердің жобалары жүктеледі [36].

Азаматтардың қатысуы және Заң жобалау қызметіне ықпалы бойынша Transparency Kazakhstan зерттеуі заң жобаларын жария талқылаумен НҚА жобаларының үштен бір бөлігінен аспайтыны қамтылғанын көрсетті. Азаматтардың пікірлерінің көпшілігі техникалық қателіктерге байланысты. Азаматтардың тұжырымдамалық ұсыныстарына мемлекеттік органдар негізінен бас тартты.

Техникалық және тұжырымдамалық сипаттағы ескертулерге қарамастан, әділет органдары НҚА-ны тіркеуді жүзеге асырды, бұл тиісті құқықтық сараптаманы білдірмейді.

Сондай-ақ, кәсіпкерлік субъектілерінің актілерімен танысу мүмкіндігі жоқ.

НҚА жобаларын талқылау нәтижелері бойынша мемлекеттік органдар енгізілген ұсыныстар мен ескертулерді талқылау нәтижелері туралы ақпаратты жарияламайды [55].

Мемлекеттік секторды цифрландыру бөлігіндегі негізгі бағдарламалық құжаттардың бірі «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы болып табылады.

Онда қол жеткізілген нәтижелерге қысқаша талдау беріледі және ашықтықтың, клиентке бағдарланудың және проактивтіліктің жеткіліксіз деңгейі сияқты ашық үкіметті іске асыру бөлігінде орын алып отырған проблемалар атап өтіледі.

Бағдарламада белсенді азаматтық позицияны көрсету және халықпен кері байланыс орнату мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін «Ашық Үкімет» компоненттерін одан әрі дамыту қажеттілігі туралы айтылады [35].

Сонымен қатар, бағдарламада мемлекеттік органдардың ашықтығына қол жеткізу бойынша нысаналы индикаторлар жоқ.

Осылайша «Ашық Үкімет» жұмысын жетілдіру үшін, келесі ұсыныстар мен пікірлер қарастырылды.

«Ақпаратқа қол жеткізу туралы» және «Ақпараттандыру туралы» заңдарды қоса алғанда, қолданыстағы заңнамада Ашық үкіметтің бірыңғай анықтамасы жоқ.

Бұл термин көптеген бағдарламалық және стратегиялық құжаттарда қолданылғанына қарамастан, оның анықтамасы еш жерде жоқ. Осылайша, мемлекеттік органдардың Ашық үкімет тұжырымдамасын, оны іске асырудың мақсаттары мен критерийлерін бірыңғай түсінуі жоқ.

Осыған сәйкес, Ашық үкіметтің бірыңғай тұжырымдамасын, бұл процесске азаматтық қоғам өкілдерін тарта отыра қалыптастыру ұсынылады. Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ашық үкіметтің даму стратегиясын іске асыруға жауапты мемлекеттік орган ретінде айқындау.

Бұл ретте ЭЫДҰ-да қолданылатын анықтаманы негізге алу ұсынылады.

Ашық үкімет мағынасын мемлекеттік және азаматтық сектордың, бизнестің бірыңғай түсінуі олардың күш-жігерін бір бағытта бағыттауға мүмкіндік береді.

«Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заңымен мемлекеттік органдардың иелігіндегі ақпаратқа қол жеткізу ашықтығы жоқ, ерекшеліктер тізбесі нақтыланбайды, бар ерекшеліктер халықаралық стандарттарға сәйкес келмейді.

Атап өткендей Ақпаратқа қолжетімділік туралы заңдардың рейтингінде Қазақстан 61 ұпаймен 128 елдің ішінде 113-орынды иеленеді [40].

Осылайша мемлекеттік сектордың барлық ақпараты әдепкі бойынша қолжетімді болған кезде «Open by default» қағидатын енгізу ұсынылады.

«Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заңында мемлекеттік құпиялар туралы заңнамаға сілтеме жасамай, қол жеткізу шектелген деректердің толық тізбесін көрсету қажет.

Осы норманы енгізу «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заңның мәртебесін арттырады, деректерді ұсынудан негізсіз бас тарту тәуекелін азайтады, ақпаратқа қол жеткізу туралы заңдар рейтингінде Қазақстанның позициясын жақсартады.

Бұл ұсыным ЭЫДҰ ұсынымдарына сәйкес келеді, сондай-ақ ашық деректер Халықаралық хартиясының бірінші қағидаты және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шаралар туралы «Үлкен жиырмалықтың» ашық деректердің бірінші қағидаты болып табылады.

ЭЫДҰ-ның озық практикалары ретінде Қазақстанға ашық үкімет әріптестігіне кіретін елдердің тәжірибесін қарауды ұсынады

Ақпарат бостандығы үшін халықаралық қозғалыс демократиялық үкіметтің анықтамасын өзгерту алдында тұр. Қозғалыс кез-келген үкіметті демократиялық деп санау үшін жаңа норманы, жаңа үміттерді және жаңа шекті талапты жасайды [56].

Келесі маңызды мәселе – орналастырылатын деректердің сапасын бағалау критерийлері мен жүйесінің болмауы. Талдаудан көріп отырғанымыздай, мемлекеттік органдардың ашықтығын бағалаудың қолданыстағы жүйесі Сапа мәселелеріне назар аудармай, формальды параметрлерді ескереді.

Нәтижесінде ашық деректер рейтингінде Қазақстан тек 59-орында [57].

Бұл мәселені шешу мақсатында Ашық деректердің қосымша міндетті критерийлерін айқындау және олардың негізінде бағалау жүргізу қажет деп пайымдалады.

Қолданыстағы жалпыға қол жетімділік пен қажеттілік қағидаттарына өзектілік, объективтілік, тұтастық, үйлесімділік және басқару кіруі керек.

Көрсетілген критерийлер ашық деректердің халықаралық Хартиясында бекітілген қағидаттарға сәйкес келеді.

Машиналық өңдеуге жарамды құрылымдық деректер ерекше құнды. Олар жарияланған деректердің негізгі бөлігін құрауы керек.

Деректерді саралау үшін Т.Бернерс-Лидің бес жұлдызды ашық деректерді өтеу моделін қолдануға болады. Бұл азаматтарға ашық және патенттелмеген машинада оқылатын форматта қол жетімді, басымдылығын мүдделі тараптар айқындайтын мемлекеттік сектордың тегін, анық, толық, уақтылы, сенімді және

өзекті деректері мен ақпараты проактивті түрде ұсынылуы тиіс ЭЫДҰ ұсынымдарына сәйкес келеді [58].

Келесі мәселе «Ашық НҚА» порталы жұмысының ашықтық деңгейінің төмендігі. Жобаларды талқылау қорытындылары бойынша Ашық НҚА порталында мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарында келіп түскен ескертулер мен ұсыныстарды қарау нәтижелері туралы ақпарат орналастырылмайды, жоба үшін дауыс беру нәтижелері туралы ақпаратты және әзірлеуші органның пайдаланушылардың түсініктемелеріне жауаптарын қамтитын есеп қана бар. Нәтижесінде, қоғам шешім қабылдау процесіне әсер ету дәрежесін білмейді.

Transparency Kazakhstan сарапшылары талқылау барысында еленбейтін құқықтық актілерді әзірлеу кезіндегі жүйелі өрескел қателіктерді атап өтеді, бұл жаңа сыбайлас жемқорлық нормаларын тудыратын актілерді қабылдауға әкеледі [55].

Осыған орай, формальді сипаттан сапалы сипатқа ауысу мақсатында Ашық НҚА интернет-порталында орналастыру және жария талқылау қағидаларына нормативтік құқықтық актілердің жобаларын талқылау есебіне өзгерістер енгізу қажет.

Атап айтқанда, егер мемлекеттік орган пайдаланушылардың ұсыныстары бойынша қабылданған шешім туралы жауап бермеген жағдайда, НҚА жобаларын одан әрі мемлекеттік органдарға келісуге жіберуге тыйым салу енгізілсін.

Қолданыстағы Ашық НҚА порталында қалыптастырылатын есепте талқылау барысы көрсетілмейді, талдамалық ақпарат, сондай-ақ өңірлер мен халық топтары бөлінісінде жобалар үшін дауыс беру барысы келтірілмейді.

Бұл ұсыным Transparency Kazakhstan зерттеулеріне, сондай-ақ Канада тәжірибесін зерделеуге негізделеді, онда ұлттық жоспарды жария талқылаудың қорытындылары бойынша қабылданған және қабылданбаған ұсыныстарды талдай және негіздей отырып, егжей-тегжейлі есеп дайындалады және жарияланады.

ЭЫДҰ-ның Ыстамбұл іс-қимыл жоспары шеңберінде (2011 жылғы қыркүйек) Қазақстан мониторингінің екінші раунды туралы есепте Жария ақпаратқа қол жеткізу туралы арнайы заң дайындау құпталды, ол сол кезде үкіметтік емес ұйымдар, донорлық ұйымдар, билік органдары өкілдерінің бірлескен күш-жігерімен әзірленген және тұтастай алғанда айтарлықтай прогрессивтік болып табылды. Алайда, 2011 жылы заң жобасын дайындау тоқтатылды.

Осыған байланысты Қазақстанға осы заң жобасын қарауды және мәтінді міндетті түрде халықаралық стандарттар мен ұсынымдарға сәйкес келтіргеннен кейін оны қабылдауды жеделдету ұсынылады.

Атап айтқанда, жобаның «үш құрамды тесттің» болмауы секілді маңызды кемшілігіне назар аудару ұсынылды.

«Үш құрамды тест» дәйекті түрде тексерілетін элементтерден немесе өлшемдерден (шарттардан) тұрады:

1) қол жеткізуді шектеу заңда көзделген заңды мүдделердің біріне сәйкес келеді (осындай мүддені қорғауға бағытталған);

2) ақпарат жария етілген жағдайда қорғалған мүддеге елеулі зиян келтіріледі («зиянды тексеру»);

3) мұндай елеулі зиян ақпаратқа қол жеткізудегі қоғамдық мүддеден («қоғамдық мүддені тексеру») басым болады.

«Үш құрамды тест» жүргізген кезде қол жеткізуді шектеу мүмкін болатындай барлық үш шарттың болуын растау қажет. Яғни, сұратылған ақпарат көрсетілген шарттың кем дегенде біреуіне сәйкес келмесе, ол ақпарат ұсынылуы тиіс болып табылады.

Қолданыстағы «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заңымен «үш құрамды тест» енгізілмеген. «Үш құрамды тест» ақпараттың максималды ашықтығы қағидатын және ақпарат құқығын кез-келген шектеудің пропорционалдылығын толық жүзеге асыруға мүмкіндік беретін жалғыз заңды құрылым. Осы орайда, «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заңды халықаралық стандарттарға сәйкес келтіру, атап айтқанда «үш құрамды тест» енгізу ұсынылады.

Жоғарыда айтылғандай, максималды ашу принципін ақпарат құқығының бастапқы кепілдіктерінің тікелей туындысы. Максималды ашу қағидаты ақпаратқа құқықты қолдану Ақпаратты таратудың жабылатын саласы мен ұйымдардың жұмылдырылған шеңбері, сондай-ақ осы құқықты талап ете алатын жеке тұлғалар тұрғысынан кең болуы тиіс екендігінде болып табылады.

Ақпаратқа қол жеткізу туралы заңды қабылдана отырып, Үкімет халыққа заң күшіне енгенге қарағанда көбірек ақпарат алуға уәде береді. Алайда, бұл барлық сұралған ақпарат ашылатынын, сұралған ақпарат белгіленген мерзімде жарияланатынын немесе қоғам өкілдері тіпті заңның бар екенін білетінін білдірмейді.

Ақпаратқа қол жеткізу заңы бастапқы сәтінен өзге заң актілерінен жоғары болуы керек. Әлем елдерінде мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерге қол жеткізуді реттейтін арнайы заңдар бар. Алайда, ол заңдар өз қолдану аясын Ақпаратқа қол жеткізу туралы заңнама негізінде жүзеге асырады.

Ақпаратқа қол жеткізу туралы Заңында ақпаратқа қол жеткізуден бас тартылатын жағдайлардың барынша үлкен тізімі көрсетілген [32].

Кез келген ақпарат сұрату жағдайында қатысатын ортақ қоғамдық мүдде ақпараттың барынша ашықтығы мүддесі болып табылады. Басқа қоғамдық мүдделер болмаған жағдайда, қорғалған заңды мүдделерге ықтимал елеулі зиянды осы ашықтықтың ортақ мүдделерімен салыстыру қажет.

Бұл норма ақпаратқа қол жеткізу құқығының кепілдіктерін айтарлықтай әлсіретеді және халықаралық стандарттарға, сондай-ақ Қазақстанның ұсынымдарына сәйкес келмейді.

Іс жүзінде қолдану үшін заң жобасының атауы мен негізгі ережелерінде бекітілген тәсілді дамыту маңызды, атап айтқанда қол жеткізу құқығы ол бекітілген ақпарат құралдарына емес, ең алдымен ақпаратқа қатысты. Бұл ереже Заңның мәтінінде нақты анықталуы керек.

Ақпаратқа қол жеткізу құқығын іске асыру тәуелсіз органдармен бақыланбауы заңның кемшілігі болып табылады. Басқа елдер ақпараттық комиссия немесе уәкілдік құру арқылы шағымдарды қарау және тексерулер жүргізіп, ақпаратқа қол жеткізу туралы заңның тиісті орындалуын бақылауды жүзеге асырады. Бұл ретте, көрсетілген органдар өз қызметін тиімді жүзеге асыру үшін сәйкесінше ресурстары болуы тиіс.

Қажетті ресурстарсыз қызметкерлер саясатты жүзеге асыру мәселелері бойынша тиісті дайындықтан өтпейді, ал сұрау салуларға жауап беру үшін қажетті инфрақұрылым құрылмаған. Қызметкерлерді заңды түсінуге үйрету және оқыту өте маңызды, өйткені заңнама талаптарын білу маңызды және бұл ресурстарды қажет етеді. Ақпараттық ашықтық саясатын жүзеге асыру процесі дамыған сайын оқыту мен инфрақұрылымға қаражат бөлуді жалғастыруы өте маңызды. Егер қаржыландыру жеткіліксіз деңгейге дейін қысқарса, жаңа қызметкерлер заңға бағынбай қалуы мүмкін, бұл ұйымдағы талаптарға сәйкес келмейтін тәжірибеге әкеледі.

Апелляцияларды қабылдауға және ақпарат бостандығы құқығын сақтауды ортақ қамтамасыз етуге жауапты арнаулы комиссия немесе уәкілдік құру ұсынылады. Барлық өтініштердің соттарға жіберілуі баяу процесс пен жоғары ақшалай шығындарға әкеледі.

Ақпарат ашықтығы жөніндегі уәкілдің негізгі рөлі әкімшілік тарапынан азаматтардың құқықтарының сақталуы немесе сақталмауы жөніндегі шағымдарын шешу болып табылады. Ақпаратқа қол жеткізу саясатын жүзеге асыратын мамандандырылған органның болуының артықшылығы ұйымның қызметкерлері ақпаратқа қол жеткізу саласындағы сарапшы болып табылады, сондықтан олар қосымша түсіндірулер мен шешімдер бере алады. Әкімшілік сияқты, өтініш берушілер мен әлеуетті өтініш берушілерге көмек көрсетудің әртүрлі тәсілдері бар. Қадағалау органы адамдарға өтініш беру туралы және егер апелляция туралы шешім өтініш берушінің пайдасына шешілмесе не істеу керектігі туралы кеңес бере алады.

Мемлекет басшысы өзінің Жолдауында цифрландыруды ұлттық бәсекеге қабілеттілікке қол жеткізудің базалық элементі ретінде ғана емес, сондай-ақ «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын іске асыруда, мемлекет пен қоғамның екі жақты байланысын жолға қоюда цифрлық технологиялардың маңыздылығы туралы айтады.

Ол Үкіметтің алдына мемлекеттік саясаттың өзекті мәселелері бойынша реформалар мен ұсыныстар енгізу мәселелерінде азаматтық бастаманы көрсету мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін онлайн-петиция институтын заңдастыру міндетін қойды.

Жолдауда шенеуніктердің жабықтығы мен «керендігі» және мемлекетті басқаруға азаматтық қатысу қажеттігі туралы айтады.

Соның салдарынан онлайн-петицияның заңды институтын енгізу қажеттілігі пісіп-жетілді, Президент бұл мәселеде қандай да бір айла-шарғы жасау мүмкіндігін болдырмау керектігін атап өтті [59].

Азаматтық қоғамды дамыту Тұжырымдамасында көрсетілген міндеттердің бірі онлайн өтініш беру қызметін e-gov.kz сайтта іске қосу болып табылады.

Азаматтарды реформалау процесіне тарту және олардың мемлекеттік саясаттың өзекті мәселелері бойынша ұсыныстар енгізу мақсатында ел Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев Үкімет алдында онлайн-петициялардың заңды институтын енгізу міндетін қойды.

Осы тапсырма цифрлық үкімет құралдары ұсынатын идеяларды іздестіру және шешімдерді бірлесіп құру және мүмкіндіктерді пайдалану үшін мүдделі тараптармен тиімді өзара іс-қимылдың инновациялық тәсілдерін ілгерілету бойынша ЭЫДҰ ұсынымдары контекстінде өзекті болып табылады [58].

2022 жылғы мамыр айы жағдай бойынша тиісті өзгерістер заңнамалық актілерге енгізілмеді.

Ашық үкімет толық есеп беруге қол жеткізу үшін жеткіліксіз. Мемлекеттік қызметшілерге азаматтар өздерінің есептерін егжей-тегжейлі қарап шығуы үшін бухгалтерлік кітаптарын үстелдерінде ашық қалдыру жеткіліксіз. Есеп беру олардан белсенді түрде хабардар болуды және не істеп жатқандарын түсіндіруді талап етеді, мүмкін олардың іс-әрекеттеріне қарапайым түсініктеме беруі мүмкін.

ҚОРЫТЫНДЫ

Ақпаратқа қол жеткізу туралы заңдар бүкіл әлемге таралады. Ұлттық деңгейде бұл ашықтық пен есеп беруді арттырудың және сол арқылы азаматтар мен мемлекет арасындағы қатынастарды нығайтудың маңызды құралы ретінде жиі айтылады. Алайда, саясатты жүзеге асырудағы проблемалар осы мақсаттарға жетуге кедергі келтіруі мүмкін екендігі өз дәлелін тапты.

XXI ғасырдағы ақпарат адам құқықтарына, дамуға, демократияға және азаматтардың жеке өміріне әсер ететін маңызды салалардың біріне айналды.

Қазақстанда жаһандық трендтер мен уақыт сын-қатерлерін ескере отырып, қызметтің барлық салаларын цифрландыру мәселелеріне жоғары көңіл бөлу маңызды.

Тұтастай алғанда, басқарудың ашықтығын арттыруға және «Ақпаратқа қол жеткізу» азаматтардың, тұрғындардың және елдегі басқа да мүдделі тараптардың «ақпарат алу құқығына» айналдыруға бағытталған. Шынында да, ақпарат алу құқығы немесе ақпарат бостандығы мемлекеттік шенеуніктер оларды таңдаған адамдарға есеп береді және олардың іс-әрекеттерінің егжей-тегжейлеріне қол жеткізу демократиялық қоғамның дұрыс жұмыс істеуі үшін негіз болып табылады. Соңғы екі онжылдықтағы технологиялық өзгерістерден туындаған жаңа сын-қатерлермен қатар либералды-демократиялық практиканың таралуы ақпараттың нені білдіретіні, кімге тиесілі екендігі және оның ұлт, азаматтар мен билік үшін не үшін маңызды екендігі туралы дауларға әкеледі.

Осындай демократиялық тәжірибені қолдана бастаған мемлекеттер үшін, көптеген әлеуметтік-экономикалық және саяси бақылаушылардың пікірінше, «есеп беру», «ашықтық» және «тиісті басқару» ұғымдары үлкен тапшылыққа ие. Ақпаратқа қол жеткізу заңдары демократиялық институттарды нығайту жолындағы «шешуші қадам» болып табылады.

Біз мемлекеттің түсіндірмелері саясатты әзірлеу процесінде олармен өзара әрекеттесетін азаматтық қоғам ұйымдарының түсіндірулеріне қалай қайшы келетінін түсіндірдік.

Бұл ретте цифрлық ашықтық мәселелері тиісті деңгейде пысықталмаған. Мұның басты себебі жүйелік жұмыстың жоқтығында, яғни шаралардың көпшілігі эпизодтық бір реттік сипатқа ие, ашықтықтың нормативтік бекітілген анықтамасы жоқ, бұл мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың түпкілікті нәтижені әр түрлі түсінуіне әкеледі.

Осы бағытты іске асыру үшін жауапкершілік әртүрлі мемлекеттік органдар арасында бөлінген, бұл оның бұлдырауына әкеп соғады.

Ашықтық мәселелерін заңнамалық тұрғыдан пысықтаудың жеткіліксіздігі оларды іске асыру кезінде жауапты орындаушылар тарапынан формальды тәсілге алып келеді.

Магистрлік жоба мақсатына сәйкес қолданыстағы заңнамаға ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ету, соның ішінде нормативтік актілердің атауын көрсете отырып, өзгерістер енгізу бойынша ұсынымдар жасалды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ

1 Reale G. Opportunities and Differences of Open Government Data Policies in Europe // Athens Journal of Social Sciences – 2014. – Volume 1, № 6 – P. 195-206.

2 Buhr C. and Kleiner T. European Open Data Policy: Challenges and Opportunities // Zeitschrift für Politikberatung (ZPB) Policy Advice and Political Consulting – 2012. – Vol. 5, № 3, pp. 141-146.

3 Evans A. and Campos A. Open Government Initiatives: Challenges of citizen participation // Journal of Policy Analysis and Management – 2013. – Vol. 32, № 1. – P. 172-185.

4 Joseph E. The Right to Know: Transparency for an Open World // Columbia University Press – 2007. – P. 376.

5 Ackerman J. and Sandoval-Ballesteros I. The global explosion of freedom of information laws // Administrative Law Review – 2006. – Vol. 58, № 1 – p. 130.

6 Kaufmann D. and Vishwanath T. Toward Transparency: New Approaches and Their Application to Financial Markets // WORLD BANK RES. OBSERVER – 2001. – P. 41.

7 Gemma J. Ways of Knowing // The Cambridge Journal of Anthropology – 2015. – Vol. 33, № 1, pp. 65-80.

8 Kevany S. and Canyon D. Urgent policies required to grant public access to protected health information during emergency disease outbreaks and pandemics – jstor.org online library. – URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep24859>. Жүгінген күні: 13.03.2022 ж.

9 Шмидт Д.А. Открытость государственного управления в зарубежных странах // Молодой ученый. – 2019. – № 22 (260). – С. 386-388.

10 Meskell D. Transparency in Government // Technology Innovation Management Review online library. – URL: <https://timreview.ca/article/252>. Жүгінген күні: 12.01.2022 ж.

11 Yannoukakou A. and Araka I. Access to Government Information: Right to Information and Open government Data Synergy // science online library. – URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281404018X>. Жүгінген күні: 12.01.2022 ж.

12 Оспанов А. Некоторые аспекты доступа общественности к информации о деятельности государственных органов Республики Казахстан // Российская академия наук. – 2012. – с. 94-99.

13 Журавлева И. Совершенствование механизма открытости деятельности органов исполнительной власти // Электронная библиотека Финансового университета. – URL: <http://elib.fa.ru/avtoreferat/zhuravleva.pdf/download/zhuravleva.pdf>. Жүгінген күні: 12.01.2022 ж.

14 Лоскутов И. Исследование доступа к публичной информации через сайты государственных органов Республики Казахстан // интернет-ресурс международного фонда защиты свободы слова. – URL: <http://www.adilsoz.kz/wp-content/uploads/2011/07/1.pdf>. Жүгінген күні: 11.03.2022 ж.

15 Кужукеева Г., Натарова Ю., Красильникова Г. Азаматтарға арналған ақпаратқа қол жеткізу жөніндегі нұсқаулық – Астана – 2010. – 76 б. – URL: <https://www.undp.org/content/dam/kazakhstan/docs/library/7076-18240.pdf>.

Жүгінген күні: 11.01.2022 ж.

16 Медеуов Ж.К., Құдайбергенов Р.А., Қаппаров К.Н. Қазақстан Республикасындағы коммуникативтік саясат: қазіргі жағдайы және даму болашағы: монография. – Астана: Еуразиялық интеграция институты – 2017. – 348 б.

17 Мендель Т. Ақпарат бостандығы, салыстырмалы құқықтық зерттеу// Zakon.kz ақпараттық ресурсының ресми сайты. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30912746&pos=32;-72#pos=32;-72.

Жүгінген күні: 21.02.2022 ж.

18 Constitution of Sweden. // «Legislation.org» information and legal system. – URL: <https://wipolex.wipo.int/en/legislation/details/11805>. Жүгінген күні: 23.11.2021

19 1946 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясының бірінші сессиясының 59(1) қарары // «Legislation.org» information and legal system. – URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/035/16/PDF/NR003516.pdf?OpenElement>.

Жүгінген күні: 23.11.2021 ж.

20 Декларация Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы» // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001>. Жүгінген күні: 23.11.2021 ж.

21 European Convention on Human Rights // «Legislation.org» information and legal system. – URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_rus.pdf. Жүгінген күні: 23.11.2021 ж.

22 «Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашадағы № 91 Заңы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z0500000091>. Жүгінген күні: 23.11.2021 ж.

23 «Open Government» Presented to Parliament by the Chancellor of The Duchy of Lancaster By Command of Her Majesty July // «Legislation.org» information and legal system. – URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_rus.pdf. Жүгінген күні: 23.11.2021 ж.

24 Recommendation Rec(2002)2 of the Committee of Ministers to member states on access to official documents // «Legislation.org» information and legal system. – URL: <https://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/6652>. Жүгінген күні: 19.12.2021 ж.

25 Charter of Fundamental Rights of the European Union // «Legislation.org» information and legal system. – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>. Жүгінген күні: 25.11.2021 ж.

26 Official Journal of the European Union treaty establishing a constitution for Europe // «Eur-lex» information and legal system. – URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2004.310.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2004%3A310%3ATOC. Жүгінген күні: 25.11.2021 ж.

27 «Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 мамырдағы № 31 Заңы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000031_. Жүгінген күні: 25.11.2021 ж.

28 Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC // «Eur-lex» information and legal system.– URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003L0004&qid=1653143546664>. Жүгінген күні: 25.11.2021 ж.

29 Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on open data and the re-use of public sector information // «Eur-lex» information and legal system. – URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj> . Жүгінген күні: 25.11.2021 ж.

30 Open Government Partnership // Open Government Partnership online resource. – URL: <https://www.opengovpartnership.org/campaigns/>. Жүгінген күні: 26.03.2022 ж.

31 Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ Жүгінген күні: 15.10.2021 ж.

32 «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 16 қарашадағы № 401-V ҚРЗ. // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000401>. Жүгінген күні: 15.10.2021 ж.

33 Мемлекет басшысының 2019 жылғы 2 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы. // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1900002019>. Жүгінген күні: 19.12.2021 ж.

34 Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің 2020 – 2024 жылдарға арналған стратегиялық жоспары // Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің ресми сайты. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qogam/documents/details/34468?lang=ru>. Жүгінген күні: 09.01.2022 ж.

35 «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827

қаулысы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827> Жүгінген күні: 16.02.2022 ж.

36 Ашық Үкімет порталы туралы // Электрондық үкімет порталы. – URL: https://egov.kz/cms/ru/articles/communications/open_gov. Жүгінген күні: 27.04.2022 ж.

37 «100 нақты қадам» Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100>. Жүгінген күні: 16.02.2022 ж.

38 «Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V ҚРЗ. // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000418>. Жүгінген күні: 16.02.2022 ж.

39 Open Budget Survey – 2019 // The International Budget Partnership online resource. – URL: https://www.internationalbudget.org/sites/default/files/2020-04/2019_Report_EN.pdf. Жүгінген күні: 10.03.2022 ж.

40 Global Right to Information Rating // Right to Information Rating online resource. – URL: <https://www.rti-rating.org/>. Жүгінген күні: 02.02.2022 ж.

41 Global Right to Information Rating/ Country data // Right to Information Rating online resource. – URL: <https://www.rti-rating.org/country-data/Kazakhstan>. Жүгінген күні: 02.02.2022 ж.

42 Мемлекеттік органдардың сайттары интернет-ресурстардың бірыңғай платформасы // Электрондық үкімет порталы. – URL: <https://egov.kz/cms/ru/news/internet-resursy>. Жүгінген күні: 16.02.2022 ж.

43 «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын іске асыру тәсілдері // «ҚазАқпарат» Халықаралық ақпарат агенттігінің онлайн платформасы. – URL: https://www.inform.kz/ru/podhody-k-realizacii-konceptcii-slyshaschego-gosudarstvaprezentovany-v-nursultan_a3611684. Жүгінген күні: 16.02.2022 ж.

44 Eligibility Criteria & OGP Values Check Assessment // Open Government Partnership online resource. – URL: <https://www.opengovpartnership.org/process/joiningogp/eligibility-criteria/>. Жүгінген күні: 26.03.2022 ж.

45 Open Budget Survey. International Budget Partnership. 2019. // The International Budget Partnership online resource. – URL: <https://www.internationalbudget.org/open-budget-survey/rankings>. Жүгінген күні: 26.03.2022 ж.

46 States that Guarantee a Right of Access to Information. The Open Society Justice Initiative. 2019. // Right to Information online resource. – URL: <https://www.right2info.org/resources/publications/countrieswith>. Жүгінген күні: 26.03.2022 ж.

47 Public Officials Financial Disclosure. The World Bank. 2021. // World Bank Group online resource. – URL:

<http://publicofficialsfinancialdisclosure.worldbank.org/>. Жүгінген күні: 26.03.2022 ж.

48 Interactive Maps. V-Dem Institute, University of Gothenburg. 2021. // University of Gothenburg online resource. – URL: <https://www.v-dem.net/en/analysis/MapGraph/>. Жүгінген күні: 26.03.2022 ж.

49 «Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпандағы № 522 Жарлығы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522> Жүгінген күні: 16.02.2022 ж.

50 International Budget Partnership, Open Budget Survey 2019: Kazakhstan // The International Budget Partnership online resource. – URL: www.internationalbudget.org/open-budget-survey/country-results/2019/kazakhstan. Жүгінген күні: 26.02.2022 ж.

51 «Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіру жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2019 жылғы 17 маусымдағы № 24 Жарлығын іске асыру жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 12 шілдедегі № 501 қаулысы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000501>. Жүгінген күні: 18.02.2022 ж.

52 «Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 26 наурыздағы № 142 қаулысы. // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000142>. Жүгінген күні: 18.02.2022 ж.

53 «Мемлекеттік органның жеке және заңды тұлғалармен өзара іс-қимылын операциялық бағалау әдістемесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігі Төрағасының 2021 жылғы 19 сәуірдегі № 66, Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2021 жылғы 19 сәуірдегі № 138/НҚ, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті Төрағасының 2021 жылғы 20 сәуірдегі № 4 және Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрінің 2021 жылғы 20 сәуірдегі № 133 бірлескен бұйрығы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2100022599>. Жүгінген күні: 21.02.2022 ж.

54 «Орталық мемлекеттік органдар мен облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың жергілікті атқарушы органдары қызметінің тиімділігін жыл сайынғы бағалау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 19 наурыздағы № 954 Жарлығы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-

құқықтық жүйесі. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U100000954_. Жүгінген күні: 21.02.2022 ж.

55 Transparency Kazakhstan Зерттеуі. Қазақстанның заң жобалау қызметі қатысу және ықпал ету индексі. 2020, 97с. // Indeks Transparency Kazakhstan online resource. – URL: <http://tikazakhstan.org/wp-content/uploads/2020/01/INDEKS-TI-Kazakhstan.pdf>. Жүгінген күні: 29.03.2022 ж..

56 Towards an Open government in Kazakhstan. OECD. 2017. 142с. // OECD online resource. – URL: https://read.oecd-ilibrary.org/governance/towards-an-open-government-inkazakhstan_9789264279384-en. Жүгінген күні: 29.03.2022 ж.

57 Open Data Barometer 4th edition. World Wide Web Foundation. 2017. // Open Data online resource. – URL: <https://opendatabarometer.org/4thedition>. Жүгінген күні: 05.04.2022 ж.

58 Recommendation of the Council on Open Government. OECD. 2017. //OECD online resource. – URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438>. Жүгінген күні: 12.02.2022 ж.

59 «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: Іс-қимыл кезеңі» Мемлекет Басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000002020>. Жүгінген күні: 25.02.2022 ж.

Талдамалы жазба

Жоба авторы: Жекен Нұрбибі Нұрғалиқызы
 Ғылыми жетекші: Сыдықназаров Мұхит Қаржаубайұлы,
 саясаттану докторы, филология ғылымдарының кандидаты

Жоба идеясы	Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы Еуропалық Одақ елдеріндегі ақпаратқа қол жеткізудің құқықтық аспектілері
Аталмыш проблеманың қазірде бар шешімдері	<p>ҚР Конституциясында басты назар мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғаларға аударылған. Олардың ақпаратына қол жеткізу құқығы билік органдары қызметіндегі ашықтықты қамтамасыз етеді, қиянат жасау мүмкіндігін азайтады және мемлекет қызметіне қоғамдық бақылау жүйесінің негізін құра отырып, адам құқықтары мен бостандықтарының қорғалу деңгейін арттырады.</p> <p>Еліміздің Негізгі Заңымен әр азаматтың ақпаратқа еркін қол жеткізуге және оны таратуға құқығы бекітілген [31].</p> <p>Конституцияда басты назар мемлекеттік органдарға аударылған. Олардың ақпаратына қол жеткізу құқығы билік органдары қызметіндегі ашықтықты қамтамасыз етеді, қиянат жасау мүмкіндігін азайтады және мемлекет қызметіне қоғамдық бақылау жүйесінің негізін құра отырып, адамның негізі құқықтары мен бостандықтарының сақталуының деңгейін арттырады.</p> <p>Ақпарат бостандығы туралы заңдар елде ақпарат алу құқығына немесе сөз бостандығына кепілдік беретін конституциялық ережелер болған кезде де маңызды. Конституциялық ережелерді заң актілерінің делдалдығынсыз тікелей орындаумен қамтамасыз ету қиын. Заң шығарушы билік нормативтік құқықтағы қағидаттарды бекіту бойынша жұмыс жүргізген кезде ғана бұл ережелер үкімет қолдауға міндетті бүкіл халық үшін тиімді құқықтар мәртебесіне ие болады. Осылайша, Қазақстан Республикасы егемендігінің 24 жылдығында салалық заңды қабылдады.</p> <p>«Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заңы Конституцияда бекітілген ақпаратқа қол жеткізу құқығын Республика заңнамасының тыйым салынбаған тәсілдермен жүзеге асыруға байланысты туындайтын мемлекет пен азамат арасындағы қатынасты реттеуге бағытталған.</p>
Аталмыш проблеманың ұсыныл	<p>- мемлекеттік сектордың барлық ақпараты әдепкі бойынша қолжетімді болған кезде «Open by default» қағидатын енгізу;</p> <p>- «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заңның 5-бабында «ақпаратқа қол жеткізу құқығын шектеу» Мемлекеттік құпиялар туралы заңнамаға, жеке, отбасылық, дәрігерлік, банктік, коммерциялық және заңмен қорғалатын өзге де құпияларға, сондай-ақ қызметтік</p>

атын шешімі	<p>ақпаратқа сілтеме жасамай, қол жеткізу шектелген деректердің толық тізбесін көрсету;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Қазақстанға ашық үкімет әріптестігіне кіретін елдердің тәжірибесін қарау; - ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ету бойынша уәкілетті органның функцияларына мемлекеттік органдардың ашықтығын арттыру, халықаралық бастамаларға, рейтингтердегі ашықтық бөлігіндегі позицияларға қосылу жөніндегі мақсаттар көрсету; - егер мемлекеттік орган пайдаланушылардың ұсыныстары бойынша қабылданған шешім туралы жауап бермеген жағдайда, НҚА жобаларын одан әрі мемлекеттік органдарға келісуге жіберуге тыйым салу
Күтілетін нәтиже	<p>Еуропалық Одақ елдерінің ақпаратқа қол жеткізу заңнамасын талдау нәтижесінде отандық заңнамаға енгізілетін түзетулер цифрландыру дәуірінің артықшылықтарын ескере отырып, әр азаматқа ақпаратқа қол жеткізуді жеңілдетеді деген нәтиже күтіледі.</p> <p>Ақпаратқа қол жеткізу арқылы азаматтардың шешім қабылдау процесіне тартылуын арттыру олардың сенім деңгейін арттыруға және мемлекеттік органдарға қатысты сынды төмендетуге әкеледі.</p>
Әдебиет	<p>1 1946 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясының бірінші сессиясының 59(1) қарары // URL: https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/035/16/PDF/NR003516.pdf?OpenElement. Жүгінген күні: 23.11.2021 ж.</p> <p>2 Декларация Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы» // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001. Жүгінген күні: 23.11.2021 ж.</p> <p>3 European Convention on Human Rights // https://www.echr.coe.int/documents/convention_rus.pdf. Жүгінген күні: 23.11.2021 ж.</p> <p>4 «Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашадағы № 91 Заңы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000091 Жүгінген күні: 23.11.2021 ж.</p> <p>5 «Open Government» Presented to Parliament by the Chancellor of The Duchy of Lancaster By Command of Her Majesty July 1993</p> <p>6 Recommendation Rec(2002)2 of the Committee of Ministers to member states on access to official documents //</p>

<https://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/6652>

Жүгінген күні: 19.12.2021 ж.

7 Charter of Fundamental Rights of the European Union //

[https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT)

[content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT).

Жүгінген

күні:

25.11.2021 ж.

8 Official Journal of the European Union TREATY ESTABLISHING A CONSTITUTION FOR EUROPE //

[https://eur-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_2004.310.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2004%3A310%3ATOC)

[lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_2004.310.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2004%3A310%3ATOC)

[content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_2004.310.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2004%3A310%3ATOC](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_2004.310.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2004%3A310%3ATOC).

Жүгінген күні: 25.11.2021

ж.

9 «Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы» Қазақстан

Республикасының 2008 жылғы 4 мамырдағы № 31 Заңы //

Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет»

ақпараттық-құқықтық жүйесі.

URL:

https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000031_

Жүгінген күні: 25.11.2021

ж.

10 Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC //

EUR-Lex - 32003L0004 – EN - URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003L0004&qid=1653143546664)

[content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003L0004&qid=1653143546664](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003L0004&qid=1653143546664)

Жүгінген күні: 25.11.2021 ж

ж.

11 Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on open data and the re-use of public sector information //

EUR-Lex - 32019L1024 - URL: [https://eur-](https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj)

[lex.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj](https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj) Жүгінген күні: 25.11.2021 ж

ж.

12 Open Government Partnership //

<https://www.opengovpartnership.org/campaigns/> Жүгінген күні:

26.03.2022 ж.

13 Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды.

// Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің

«Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL:

https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_

Жүгінген күні: 15.10.2021

ж.

14 «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 16 қарашадағы № 401-V ҚРЗ.

// Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің

«Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL:

<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000401> Жүгінген күні: 15.10.2021

ж.

15 Мемлекет басшысының 2019 жылғы 2 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы. // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1900002019>. Жүгінген күні: 19.12.2021 ж.

16 Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің 2020-2024 жылдарға арналған стратегиялық жоспары // Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің ресми сайты URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qogam/documents/details/34468?lang=ru> Жүгінген күні: 09.01.2022 ж.

17 «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827> Жүгінген күні: 16.02.2022 ж.